

# A R O V Á S - Í R Á S

ÉL-E

A MAGYAR NÉP KÖZÖTT?

A M. TUD. AKADÉMIA I. OSZTÁLYÁTÓL

VÉLEMÉNYADÁSRA KIKÜLDÖTT BIZOTTSÁG ELÉ TERJESZTETT

JELENTÉS.

HÚSZ ÁBRÁVAL.

---

BUDAPEST

HORNYÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA

1903.

274557

A BÖVÉNY

ELŐ

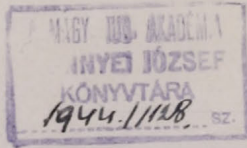
A MAGYAR ZEP. KÖNYVTÁR

ELŐZETES

ELŐZETES

ELŐZETES

ELŐZETES



## Bevezetés.

Dr. Fadrusz János nagyérdemű szobrászunk a „Szilágy“ czimű lap m. évi szeptember 18-iki számában<sup>1</sup> többek közt a következőket írta:

„A magyar rovás-írás,<sup>2</sup> ősi kulturánk e vitás kérdése, perdöntő fordulóra ért. Kitudódott, hogy a rovás-írás nemcsak emlék — de való, eleven kincse a nemzetnek, hogy még maig is él a magyar nép között és hibátlanul föntartja eleink ősi kulturáját.“

„Classicus tanúim Tar Mihály uram és fia Tar István földmivelők Omoron, a kik ma is írják és róják is.“

„Én ugyan még keveset foglalkoztam e kérdéssel, de már is három nyomát találtam régi írásunknak. Az első volt Kozma Andor barátom, a ki elmondta nékem, hogy egy régi szolgálójuk volt, a ki sohasem tanulta meg a mai írást, hanem mindent ilyen jegyekkel írt.“

„A másik kettő két huszár főhadnagy volt. Az egyik, látván a Tuhutum-émlék felírását, azt mondta, hogy ezt az írást ő mindig látta a pusztákon bojtároknál, pásztoroknál faragott fanyelegeken; a másik meg egy dánosi családi levéltárt említett nekem, a mely nagyon sok rovás-írású dokumentumot őriz.“

„A kik tehát eddig kételkedtek a rovás-írás ősi származásában, azok ugyan nem nagyon mélyen kutatták nyomait, mert rá kellett volna akadniok, a mint ráakadt Király Pál, hogy ez az írás *még ma is él a magyar népben.*“

<sup>1</sup> Újra lenyomatva a „Magyar Szó“ 1962. szeptember 24. számában.

<sup>2</sup> A *rovás-írás* nem szerencsésen választott szó; a *betűrovás* jobb lenne. De, úgy látszik, amaz már közkeletűvé vált.



E cikk méltán keltett nagy feltűnést s mindannyiunknak, kik a magyar művelődés-történet iránt melegen érdeklődünk s annak minden mozzanatát élénk figyelemmel kísérjük, örvendetes meglepetést szerzett. Tehát csakugyan igaz? Mily dicső lenne! De vajjon nincs-e csalódás, tévedés a dologban?

Szily Kálmán, a M. Tud. Akadémia főtitkára kötelességének tartotta, hogy — nem ugyan hivatalosan — a magyar rovásírás népies voltára nézve lelkiismeretes kutatásokat tegyen és barátaival is tétessen.

Kutatásait befejezve, arra kérte a M. Tud. Akadémia I. osztályát, küldene ki egy több tagú bizottságot, mely az eredményeket alaposan megvizsgálva, az osztálynak véleményes jelentést terjeszsen elő. Egyes ember — mondá — elfogult lehet; a több szemmel látó bizottság könnyebben elkerülheti ezt a veszedelmet. Arra is kérte az osztályt, hogy a kiküldendő bizottságba Herman Ottót, ki a magyar pásztoréletre vonatkozólag oly nagyérdeklő kutatásokat tett és tesz folytonosan, valamint dr. Fadrusz Jánost is beválasztaná.

A M. Tud. Akadémia I. osztálya, f. évi február hó 3-ikán tartott zárt ülésében kérelmét teljesítette s a bizottságba Szilády Áron, ifj. Szinnyi József r., Katona Lajos, Szilasi Móricz l. tagokat s dr. Fadrusz János és Herman Ottó urakat választotta meg.

Mielőtt e vizsgálatok eredményét s ennek kapcsán a kiküldött bizottság határozatát a következő lapokon a t. közönség elé terjesztenők, őszinte köszönetet mondunk boldog emlékezetű *Király Pál* állami paedagogiumi igazgató-tanár t. családjának, valamint *Ilosvay Lajos* műegyetemi tanár úrnak, hogy a *Király Pál* hagyatékában talált *Tar Mihály*-féle leveleket rendelkezésünkre bocsátották; továbbá a következő uraknak, ú. m. dr. *Berkeszi István* temesvári főreáliskolai tanár, *Bónis Bertalan* borsodmegyei főszolgabíró, *Dubravitzky László* pestmegyei t. főjegyző, *Fildán Aurél* görbedi jegyző, *Fischer Károly Antal* magy. áll. vasúti ellenőr, *Follinusz Árpád* komáromi főszámvevő, *Gabányi János* temesmegyei főszolgabíró, *Gáspár Pál* szatmármegyei árvaszéki elnök, ifj. *Gödri Ferencz* sepsi-szt-györgyi polgármester, dr. *Hajós Béla* közegészségügyi felügyelő, *Hellebronth Géza* országgyűl. képviselő, *Herman Ottó*, *Kabdebó Gergely* temesmegyei alispán, *Kozma*



*Andor, dr. Laky Mátyás* temesvári főreáliskolai igazgató, *Madarász Antal* aradi rendőrkapitány, *Perényi Adolf* temesvári főreáliskolai tanár, *Rakovszky István*, magyar kir. állami számvevőszéki elnök, *dr. Sebestyén Gyula* néprajzi társulati főtitkár, *Sír Lajos* kenderesi r. kath. plébános, *Szabó Antal* borsod-szemerei r. kath. plébános, *dr. Szentkláray Jenő* apátkanonok, *Szilassy Aladár* magyar királyi közigazgatási bíró, *Tarnay Gyula* borsodmegyei alispán, *Tóth Béla*, *Tömörkény István*, *Unger Pál* omori jegyző, *dr. Vajna Vilmos* budapesti orvos és *gr. Wass Béla* országgyűl. képviselő uraknak, részint a jó útbaigazításokért, részint pedig hathatós támogatásukért, melylyel e vizsgálatokat szívesek voltak előmozdítani.

1.

## A magyar rovás-írás.

A jelen vizsgálatok egyes-egyedül a körül a kérdés körül forognak: „*Valóságos eleven kincse-e a rovás-írás (vagy betűrovás) a magyar nemzetnek s él-e még ez maig is a magyar nép között?*”

Először is azokat a nyomokat szándékozunk vizsgálni, melyeket az említett ujság-czikk számunkra már kijelölt. Csakis a sorrendet fogjuk kissé megváltoztatni, a külön tett kutatásokat legutoljára hagyván.

2.

## Kozma Andorék vén szolgája.

„Ez sohasem tanulta meg a mai írást, hanem mindent *ilyen jegyekkel* (t. i. a rovás-írás jegyeivel) irt” — mondja az említett újság-czikk.

Csakugyan *ilyen* jegyekkel irt a vén szolgáló? Kérdésközlésére a főtítkár mult évi október 23-án Kozma Andortól a következő levelet kapta:

„Az egész családot neki fogom indítani, hogy feledhetetlen öreg Évink valamely maga kezeírását felkutassuk. Nem lesz könnyű, mert öreg Évi kizárólag költségjegyzékeket irt csak, olyankor, mikor az anyám, vagy a testvéreim s utóbb a feleségem hosszabb időre eltávozván hazulról, rábízták a háztartást. Az ilyen költség-jegyzékek részére pedig a kedves furcsa öreg mindig a leghasznosabban dirib-darab papirosokat szedte össze (letépett újságszéleket s efféléket), hogy takarékoskodjék a gazdáinak.”

„Én és mindnyájan oly igen mulatságosnak találtuk öreg Évi egyéni sajátos írásmódját, mint magát az öreg asszonyt, ki bár, mióta csak emlékszem rá, mindig szeplős, ránczos banya volt (banyának is hívtuk), mégis rendkívül eredeti bájjal mozgott, cselekedett, eszes, szeretetreméltó humorral beszélt s családuink három nemzedéke iránt folyton fokozódó és soha meg nem hálálható rajongó ragaszkodást tanúsított. Azzal mindnyájan tisztában voltunk, hogy öreg Évi sajátos írásának egyenes húzásait úgy találta



ki, hogy emlékezett a juhászok és falusi csaplárosok számadó és adósságnylvántartó rovásaira. E mellett egyes nagy betűket eltanult nálunk a gyerekektől is és ezekkel is segített magán. Ősi, vagy valamely vidéken, avagy körben általános rovás, vagy titkos írásnak az övét sohasem tartottuk: különben lett volna gondom rá, hogy megtartsam, a mit csak kezembe kaparíthatok belőle. Így hagytuk, hogy az öreg, föltevéen nagy pápaszemét, maga olvassa fel a papiros czafatokra vetett rengeteg szapora ákombákomokat. „Petre-zsirom 5 kr.“ — ez az ő írásában kitett vagy másfél ilyen sort, mint ezek az enyémeek. Balról jobbra írt, mint mi.

Hívták pedig Takács Évának s mielőtt az anyámhoz került, valami Száfner nevű ember felesége volt Szent-Gróton. Nagyon boldogtalan lehetett a házassága, mert arról s általában a családjához kerülése előtt való időiről nem igen szeretett beszélni. Különben is annyira rabja volt rendkívül erős és színes képzelőtehetségének s azon érzelmeinek, melyek hozzánk fűzték, hogy állandóan olyan mesevilágban élt, melyben az apánk, anyánk s általában a Kozma-család voltak a főalakok. Mintha nálunk nélkül soha nem élt volna, — holott őt csak az 1870-es években, már itt Budapestén szerezte az anyám, nem tudom hogyan és honnan. Fiatal koráról csak annyit beszélt, hogy az ő hazájában, „Szalában“, megakadt rajta sok szem, ámbár ő mindig csúnya volt; hanem hát akkor még a sarkát verte a vörös haja. Utóbb már az én gyerekeimnek arról mesélt, hogy az én anyámnak, testvéreimnek s feleségemnek volt annak idején sarkatverő hosszú hajuk. Szóval, a sarkatverő hosszú haj szünetlenül izgott a képzelőtehetségében.“

„Analfabéta létére is végtelenül érdekelték a betűk. A könyv, az írás babonás, rejtelmes valami volt előtte s hozzá nem tudása türelmetlen panaszkokra fakasztá. Valameddig gyermekeim még nem tudtak olvasni, elhitette velük, hogy ő tud s vévén valamely könyvet, hosszú meséket olvasott fel nekik, — persze a maga dús képzeletéből s nem a szegény nyomtatásból, melyre okulárés szemét oly tudákos komolysággal mereszté. Erről az igazán bájos csalafintaságáról én irtam is vagy 5 évvel ezelőtt egy kis novella-félét a „Nemzet“ tárczájába „Öreg Évi, meg a betűk“ czímmel. A papirosra plajbászszal ellesett, vagy maga kitalálta, (avagy még „Szala“ hazájában tanult?) betűket és számokat, jobbra egyenes vonású ákombákomokat rovogatni, az én megfigyelésem szerint ugyancsak abból a kedves ravaszágból született, hogy a nagyon írástudó környezetben ő se lássék tudatlannak.“

„Meg aztán szüksége is volt mindinkább gyöngülő emlékezőtehetségét valamiképen összerótt írás-surrogatummal megsegíteni.“

„A családban szokásos tréfás nevei („banya“ „öregség“ „viénség“ „öreg Jévi“ stb) közt volt egy, melyet ő különösen kedvelt: A „*göcseji asszony*“. Velem soha sem beszélt önmagáról első személyben, hanem mindig harmadikban, mint a „*göcseji asszony*“-ról. Nem tudom, ki adta neki ezt a nevet és mikor, de tán arra lehet ebből következtetni, hogy mielőtt Szent-Grótra került férjhez, bejebb a göcseji vidéken lakott, tán ott született és gyermekeskedett.“



„Nálam, az utolsó tíz esztendőben, minden eselédtkönyv és egyéb okmány nélkül élt s így nem tudok bizonyosat e dolgokban. Azt sem tudtuk soha bizonyosan, de ő sem, hogy voltaképen hány esztendő. A „Szen-György“ meg „Szen-Mihál“ napok előtt és után keresgélte mindig a születésnapját s hogy hányadik mult s hányadik esztendejébe lépett, — de nem igen lehetett a szaván eligazodni. Az utolsó esztendőben is körülbelől azokat az évszámokat mondta, a melyeket rég halottam már tőle. Mindenestre túl volt már a „hetfen“-en, mikor 1900 karácsonyára meghalt.“

„Törhetetlenül ragaszkodott haláláig a zalai, talán éppen a göcseji dialektusokhoz; szinte büszke volt arra, noha a budapesti műveltes eselédnyelv némely kifejezésére szintén rákapott (pld. a „jól kinéz“-re, de „juó kiniéz“ változatban). A dialektushoz való ragaszkodását azért találom érdekesnek, mert viszont a pásztori palócz dialektussal hozzánk szegődött szobaleány, kit öreg Évi tanított meg a Kozma-családhoz való rendkívüli ragaszkodásra, alig két-három esztendő alatt a palóczolás utolsó nyomait is elhagyta s teljesen úgy beszélt már, mint mi, „az urak.“

„Íme, a mikor én kedves bátyám kívánságára az öreg Évi tudományáról mindent meg akarok írni, akkor sem írhatok egyebet, csak holmi belletrisztikus jellemzést egy kedves hűséges, feledhetetlen eselédasszonyról, Mert nem is volt más az öreg Évi külön írástudománya sem, mint az ő érdekes, furcsa egyéniségének egy kis érdekes furcsasága a sok nagy között. Teljesen meg vagyok a felől nyugodva, hogy a tudomány mit sem veszített azzal, hogy mi öreg Évi írás-tudományát csak humorisztikusan fogtuk fel s nem őriztük meg az ősi rovás kutatói számára. Az meglehet, hogy öreg Évi látott valamikor az ő „házájában“ rovás-írást s azt utánozta, mint könnyebbet, ámbár utánozta biz ő egyes nagybetűkben a latin nyomtatott írást is. Ámde az a számadó rovás, a mit ő láthatott, most is látható mindenfelé, a hol nem írnak könyvezést, hanem hamarjában vágott, rótt, vagy húzott vonásokkal akarnak valamit emlékezetbe vésni. Azt hiszem, az indiánusok épp úgy cselekszik ezt, mint e földkereken minden más nép kezdetleges emberei.“

### 3.

## A dánosi levéltár.

„Dánoson egy családi levéltár *nagyon sok* rovás-írást dokumentumot őriz“ — beszélt egy huszár főhadnagy.

Noha a levéltári adatok nem lehetnek bizonyítékai annak, hogy a „rovás-írás még ma is él a magyar nép között“, de mint-hogy a szóban forgó újság-czikk ide sorozta őket, s különben is rendkívül fontos lenne, ha régi levéltárakban rovás-írást dokumentumokat találhatnánk, utána jártunk a dolognak s Herman Ottó közbenjárására, ki természetesen szintén nagyon érdeklődött

„a rovás-írási dokumentumok“ iránt, magától a „dánosi levéltár“ t. tulajdonosától megtudtuk, hogy az egész levéltárban csak *egyetlenegy* írás van, a melyen „ősmagyar írású“ betűk is láthatók. Erről pedig a t. tulajdonos azonnal kijelentette, hogy ő jól tudja, hogy ez az írás *hamisítvány*; azt is tudja, hogy egy névrokon gyártotta a múlt század hetvenes éveiben, ki a kapudöngető Botondig fölmenő genealogiával és soha nem létezett, mert nem is létezhetett oklevelek lajstromának otrombán koholt hitelesítő záradékával akart hizelegni a családnak.

## 4.

## A pásztor-rovás.

„Egy másik huszár főhadnagy látván a Tuhutum emlékfelírását, azt mondta, hogy ezt az írást ő mindig látta a pusztákon bojtároknál, pásztoroknál, faragott fanyeleken“ így olvassuk az említett újság-cikkben.

Mi a magyar pásztor-rovás?

A válasz-adásra a főtítkár azt a férfiút kérte föl, a ki legrégibb idő óta és legtüzetesebben foglalkozott és foglalkozik ma is a magyar pásztorélet tanulmányozásával, t. i. Herman Ottó.

Herman Ottó a következő két pontba foglalja össze a rovásra és rovott szövegekre vonatkozó kutatásai eredményét.

1. A rovás. A szám- és betűrovás, noha mint az emberi értelem kifolyása összefüggésben van egymással, a közfelfogásban mégis fogalom szerint teljesen különáll.

A míg a betűrovás, helyesebben rovott betű, szavak és szövegek vagy betűjelek alkotására van hivatva, addig a számrovás sajátos jegyekkel a számlálás számszerű kimutatását teszi lehetővé.

A magyar betűrovás-írással foglalkozó forrásművek illető helyei azonban és a nem eléggé avatottak hite a számrovást sokszorosan, még napjainkban is többnyire, összetéveszti a betűrovással és hallva azt, hogy itt, vagy ott valaki botra, fára rovott jelekből vagy jegyekből biztosan és folyékonyan nemcsak számokat, hanem látszólag csak betűkkel kifejezhető, értelmező szavakat, tehát szövegeket is leolvas, azt hiszi és hirdeti, hogy rovott betűvel kifejezett szövegekről van szó. De sőt ez a csaló-



dás akkor is keletkezik, a mikor a fáról való rovás-leolvasás a be nem avatott szemeláttára és fülehallatára történik. A csalódás pedig abban a mértékben fokozódik, a mely mértékben a szám-rovás a közéletből, a háztartásból és a gazdaságból eltűnik, a mi az írás-olvasás terjedésének természetes következése.

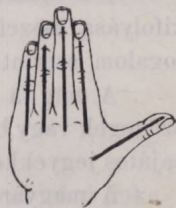
Azonban már a régiségben is tisztán kivehető, hogy akár-hány magyar krónikairó sem tudta a szám- és a betűrovás közötti különbséget. És a mikor a pástorember, vagy más, rováson nyil-vántartó és elszámoló közeg a krónikás előtt leolvasta a szám-rovást, közben az értelmező szavakat is használva, meg volt győ-ződve, hogy az a korszerinti betűvetésben és olvasásban teljesen járatlan pástor, mégis valami rovott jelek alapján szót is tud olvasni.

Ezt jelentik a krónikások oly kitételei, mint: *négyszögletűre faragott, rövid fácskákról, kevés jegyből és közbevetett pontokból igen sok értelmet olvastak le*. (Ezt a gondolatot már Réthy László is fölvetette 1888-ban az Archaeol. Értesítőben.)

Ez volt oka annak, hogy az ősirással foglalkozó magyar írók még korunkban is e csalódás nyomán *betűs ősirást* tettek fel ott, a hol csak számrovásról lehetett szó.

A számrovás lényegének magyarázatát és a csalódás nagyon természetes kútforrását a következő szemléltető és lehetőleg tömör magyarázathoz kötöm.

A legmagyarabbnak vehető számrovás nem római számok-ból, hanem azon az ötös számrendszeren alapul, mely az emberi kézből indul; vagyis a kinyújtott újjú kéz (1. ábra) négy ujja adja az egyeseket egytől négyig; az oldalt álló hüvelyk adja az ötödiket és befejezi a számrendszer *alapegységét*, mely öt — 5 — (2. ábra).



1. ábra.

A hüvelyknek megfelelő dült vonal egy-magára ötöt jelent; így például  $\text{||||} = \text{öt} + \text{nég}$   
 $= \text{kilencz}$  (3. ábra).

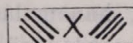
A két kéz együttesen két ötös egységet ad és a hüvelyk, egymásfelé dülve és közelítve *kereszteződik* (4. ábra).



2. ábra.




3. ábra.



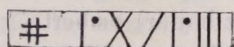
4. ábra.



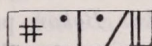
A két hüvelykűj keresztezése ekkor kiadja a **X** alakot: tehát a két, ötös számrendszerű egységnek *összegét*, vagyis a 10 (tiz) jelentését.

Hogy a zsúfoltságot elkerüljem és így a félreértés lehetőségét csökkentsem, a számrovás többi magyarázatát eddig a  = 10-ig viszem, mely — közbevetve mondva — a hitelesebb „hunn-székel” alfabetumban a *h* betűt is jelenti. Íme a szám- és betűrovás kapcsolata!

Az Alföldön régentén olyan alakulás, mint itt az 5. ábra, ezt jelentette: „Dobos Mihálynak (# a Dobos-név billogja) *van*



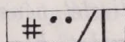
5. ábra.



6. ábra.

a gulyában: *egy bikája, tizenhat anyabarma, három harmadfű üszője*.

De ha a számrovás így alakult volna (6. ábra), akkor az olvasás ez: „*Dobos Mihálynak nincs bikája, van egy anyabarma és hét harmadfű üszője*. Ha pedig a sor (7. ábra) ilyen, akkor az olvasás ez: „*Dobos Mihálynak nincs bikája, nincs anyabarma, van hat harmadfű üszője*”.



7. ábra.

Minden magyarázat nélkül is kivehető, hogy a pásztorok szokás szerint megállapították a sorrendet, a mely szerint a kategoriákat berójják, ezeket elválasztották pontokkal és ha valamely kategória nem volt meg, ezt ponttal jelezték, mely után semmi sem következett, csupán a *legelső* kategoriát nem *előzte* meg pont, tehát:

|• = *van egy bikája*. •||| = *nincs bikája; de van három anyabarma*; mert a bika után a sorrendben ez következett. Ha pedig se bika, se anyabarma nem volt, két ponttal kezdődött a rovás.

Világosan látható tehát, hogy az utolsó példában az *öt* jegy (7. ábra) *kilencz szó*.

Ez fejti meg a régi krónikás szavát, hogy: „*kevés jeggyel és közbevetett pontokkal sok értelmet tudtak kifejezni*”. És ez egyzersmind a számrovásnak valóban klasszikusan tömör leírása is.

Nyilvánvaló ebből az, mint már mondtam is, hogy a régi krónikások, kik ezt a számrovást betűjegyeken alapuló szöveg-

írásnak hitték és mondták, így mindazok az írók is, a kik a krónikások után indultak, *jóhiszemű csalódásba estek.*

Napjainkban, a zilahi Tuhutum-émlék feliratából és a Tar Mihály fölmerüléséből indult mozzanat — mely a jóhiszemű csalódást klasszikus formában mutatja fel — annak a levélnek erre vonatkozó része, melyet *Révay Pál*, Sepsi-Szt.-György ev. ref. lelkésze, kit mint eleven észjárású, a népies iránt kiváló érzékkel bíró embert személyesen ismerek, 1902 november 2-án *Fadrusz János*-hoz intézett, a melyet az utóbbi szabad rendelkezésemre bocsátott. A levélnek illető része így hangzik:

„1877-ben Nagy-Bacsonban ismertem meg az akkor 70—75 éves *Puskás Bokor* pakulár (juhász-bojtár) embert . . . Ez az öreg ember egy körülbelül 120 cm. hosszú, fehér, felső végén tyúktojás nagyságú gombú — önmagából domborítva — alsó végén vaskarikával és biztos támaszt nyújtó vasszeggel ellátott juhafbottal járt. Ez a bot tele volt az ***elferdített római számokhoz hasonló rovátkos írással.*** Mikor tudakozódtam tőle, mi van a botján, azt felelte: *egy esztendei juhlétszám, a gazdák neveivel (billogjával H. O.) s hogy ki mikor fizetett nekem kenyeret, lisztet, pénzt és sőt s hogy én kinek mikor fizettem juhait után sajtot, ordát, hogy hány a fejő juhok, hány a berbécek — kosok, — meg hány a bárányok és a kecskék száma“.*

„Szemeim előtt olvasta le: *Nagy Ferencz* uramnak volt: 36 fejő juha, 12 báránya, 3 berbéce; a fejő juhokból megcsékált 3 — tőgye meggyuladt, tehát nem tejelt, — a többire megadtam a sajtot, 16 fontot és az ordát; boeskorpenzül kaptam fejők, bárányok és berbécek után a három sajn krajezárt“.

Tiszta és világos, hogy az a bot ú. n. számadójuhász összegező számrovása és négy vagy-nyolczszegletű is volt.

Az így nyert négy vagy nyolcz felületre és élre voltak ráróva a kategoriák, külön-külön hozzá közbevetett pontokkal és a billogok számára gazdák szerint közökkel is elválasztva; így volt az egyik felületen az állatok létszáma, a másikon a járandóságok — liszt, só, kenyér, pénz, — a harmadikon a megadott sajt, orda stb. beróva, úgy hogy minden egyes gazdának kimutatása a bot körül egy irányú pásztában volt biztosítva. Minden gazdánál ellenőrző rész-rovás volt, mindig hosszában ketté *hasítva*; az egyik



fél a gazdánál, a másik a pásztornál állott. De ennek részletezése messze vezetne.

Érthető, hogy ilyen, sokat felölelő számrovás leolvasása a be nem avatottra szükségképen azt a benyomást tette — és teszi ma is, — mintha a korszerinti írásban tudatlan pásztor mégis valami ősbetűs rovással is bírna, tehát szöveget olvasna.

A csalódás még fokozódott, ha a gazda vagy a közsokás, terminusokhoz kötötte a szolgálmányt s a pásztor például ezt olvasta az első rovátkáról: Szt. György napkor megkaptam az új bocskort; a másodikról: Szt. János napkor az új talpat stb. stb.

Nilvánvaló, hogy ugyanez a csalódás érte Fadrusz János huszártisztjét is, mikor a bojtár leolvasta előtte a számrovást.

Külön megjegyzem, hogy a gazda nevét jelentő „billogok“ sokszorosan ősi eredetűek és akadnak köztük ősbetűkkel egyezők is.

Újabb korban a billogok már a gazda nevének mostkori kezdőbetűi, sokszor koronás monogrammokot alkotva.

Tudnunk kell azt is, hogy a számrovás még a mult század első felében is a háztartásban, a gazdaságban, a közmunkában, de sőt az adószedés — kivetés és lerovás — körül is, Magyarországon általános használatban volt; kisebb mértékben és különösen a modern közlekedés vonalaitól félreeső helyen, a hol még sok az analphabeta, még ma is divik. Így Nagy Károly, Szatmár-Vámfalu ev. ref. lelkésze tudatta velem, hogy az analfabeta román falvakban a községi és egyházi adót még mai nap is rovás alapján vetik ki és szedik be. A felföldön különösen a koresmák söntésének kármentőjén minden lécz tarka tőlük.

Legvégül megjegyzem, hogy pásztoremberek botra, balta-nyélre, ritkán ostornyélre is, de mindig csak *számrovást* róvtak, saját használatra; feltűnést nem keltő módon meg is jegyezték — billogozták — tulajdonukat; de ilyen tárgyakon én valami *ősbetűs jegyet vagy szöveget sohasem találtam*; a mi felirat volt, az telhető legfényesebben és föltűnően latin betűs, a XVIII-ik századbeli tárgyakon is.

2. *A rovott szövegek.* Az ősfoglalkozások terén gondosan kellett tanulmányoznom az őslakások még élő formáit, tehát egyfelől az odvakat, a melyek lakásul vájva vannak és Magyarország nem egy pontján a legmagyarabb népelem lakásait alkotják; másfelől az építményeket az ú. n. *enyhelytől*, mely mind-



össze a földbeszúrt pár ág és giz-gaz ráhányásból alakul, fel a patics-, vagy cserény-építményekig, a vertfalú és fecskerakású házig; mindig az elfogadhatóan legmagyarabb formákat véve.

Soha, sem az alsóbbrendű építmények karózatán, sem a magasabb rendűek már mestergerendás formáin, semmiféle ősirást nem találtam. A mestergerendák feliratai, a legrégiebbek is, mind latin betűsök.

De még ott is, a hol a nép a feliratokban, mondhatnám, fürdik, mint a *Székelység*, a mely ebben a tekintetben alighanem páratlan; a hol az ú. n. „hunn-székely“ írás klasszikus maradványai a csik-szentmiklósi és enlakai templomok falairól váltak ismeretesekké; a hol a nagy kapu homlokfáján, a kis kapu szemöldökén, a kapuzábén, ékitmények mellett a berovott mondasok csak úgy özönlenek; a ház belsejében pedig, a pad, a láda, az almáriom, a mestergerenda stb. majd kivétel nélkül feliratos — és a mi szerintem döntő súlylyal bír: *a hol a népben ritka eleven-séggel lüktet mindannak tisztelete, a mi ősi, támogatva avval is, hogy legtovább tartotta meg törzs és nemzetség szerinti ősi szervezetét: én nem találtam semmiféle ősirású szövegeket beróva.*

Nem akadtak ilyenek sem a halászat legősibb eredetű szerszámainak nyelein, keretein, járóművein; és nem akadtak a pásztor-szerszámokon: karikás- és baltanyeleken, sótartókon, ivókabakokon; noha sok olyan vidékről való volt, a hol a pásztornép, mondhatni ősisoron, a művészetig felérő ábrázolási és jelezési hajlammal és tehetséggel bír, mint a Somogy, Zala és Göcsej pásztornépe.

És nem találtam meg a betűs ősirás nyomait a népies fázekasság sokszor bámulatosan archaikus, tiszta formájú edényein sem.

Legvégül világosan megjegyzem, hogy mindaz, a mit itt előadtam, közvetlen kutatásom eredménye és nincs tudomásom róla, hogy eleddig valaki a magyar ősfoglalkozások terén, azoknak bármi néven nevezendő tárgyain, ősbetűs szövegeket beírva talált volna.

## Tar Mihály és a „Történelmi könyvtár“.

A mult század utolsó évtizedében (melyik évben? nem tudni bizonyosan) történt, hogy Tar Mihály omori földműves gazdának a gattájai olvasó-egyletben, melynek ő is tagja volt, kezébe akadt a Franklin-Társulat kiadásában 1877-ben megjelent Történelmi Könyvtár 30-ik füzeté. E füzetben Toldy László élénk színekkel s igen világos, közérthető módon ír „A régi magyarok műveltségének történetéről“ s az 57—66. lapokon az „ősmagyar írásról“ a következőket mondja:

„Miután a történelem eléggé bebizonyította, hogy a székelyek a húnok maradékai, azok pedig szcitha nép valának, s mivel továbbá az is bizonyos, hogy a magyar és székely nép nem csupán rokonok, de egy és ugyanazon nemzetiségű nép, ezen írást bátran nevezhetjük akár hún, akár *hún-szcitha* akár szcitha-magyar, akár végre hún-székely írásnak. A következőkben azonban az egyformaság kedvéért, s mert nemzetünk tulajdonképeni neve a magyar, azt *ősmagyar* írásnak nevezzük.“

„Hogy ezen írás valóban létezett, bizonyítja egy VI. századi görög író, ki feljegyezte, hogy a magyarok ősi székhelyeikről II Jusztinus keletrómai császárhoz szíttya betűkkel írott levelet küldöttek. Árpád a vérszerződés határozatait, hat kölpra vésve, adta át a hozzá jött székely küldöttségnek, s azokat Zandirhám, a főrabonbán, olvasta fel népe előtt. Már pedig, ha képzelhető volna is, hogy a székelyek a IX. század végén már ismerték volna az európai írmódot, t. i. a latint, az nem tehető fel, hogy Árpád magyarjai akkor, midőn még át sem lépték új hazájok határát, már szintén megtanultak volna egy más, az övéktől annyira különböző írmódot. Bizonyítja továbbá az úgynevezett bécsi képes krónika, mely a XIV. század első felében íratott, és a többi között ezeket mondja: „a székelyek, kik a szcithiai betűket még el nem felejtették, azokat nem ténta és papiros segítségével, hanem pálczákra metszés mesterségével rovás módjára használják.“

„Bizonyítja annak léteztét Thuróczi János mester, ki a XV. században írt krónikájában így szól: „E mi időnkben is



ezen nemzet egy része, mely az ország erdélyi határain lakik, bizonyos jegyeket ró fára, s az efféle írásmóddal betűk gyanánt él.“

„Dicső Mátyás királynak a történetírója, az olasz Bonfini, a XV. század végén a székelyekről a többi közt ezt írja: „szcithiai betűik vannak, melyeket nem papirosra írnak, hanem rövid fácskára rónak, kevés jeggyel sok értelmet egybefoglalnak.“

„A XVI. század végén, 1595-ben, jelent meg Krakkóban Bencédi Székely István krónikája, melyben ezt olvassuk: ... a székelyek, kik még most is különböznek a többi magyaroktól, törvényekkel és írásokkal, kik Hunniabeli módra székely betűvel élnek mind e napiglan.“

„Oláh Miklós, a XVI. században esztergomi érsek és nagy-tudományú férfiú írja, hogy a *jegyek által berótt pálezákat* barátjaikhoz és *szomszédjaikhoz ízenet és levél gyanánt használják.*“

„Verancsics Antal szintén XVI. századi író és esztergomi érsek írja, hogy: a sort, mint a zsidók, egyiptomiak és törökök jobbról balra vizsik.“

„Szamosi István erdélyi születésű tudós, 1593-ban Páduában nyomtatott egy munkáját, a melyben olvassuk: „Ezeknél — t. i. a székelyeknél — Erdélyben van még ma is bizonyos hazai írásmód, mely régi őseikről, a *szcithákról*, sok századon keresztül szállott át a maradékra, s ezen Európába keletről behozott írásukat maig is fentartják.“

„Legyen elég az, a mit eddig felhoztunk, annak bebizonyítására, hogy valóban létezett ily ősmagyar írás. Hogy miért nem volt az elterjedve egész Magyarországon, annak természetes okai vannak. Megkísértjük erről is felvilágosítani olvasóinkat.“

„Mint a fentebbi sorokban észrevettük, ezen ősmagyar írást csupán a székelyek használták. Tudjuk, hogy Atilla népének egy része Erdély keleti határvidékein telepedett le; ezek, elzárkózva a többi népektől, megőrizték ősi szokásaikat, törvényeiket, erkölcsöiket és írásokat, s midőn Árpád magyarjaihoz csatlakoztak, még mindig ezen régi viszonyok között éltek. A többiek, kik visszamentek Szcithiába s a Fekete tenger vidékeire, s kiknek maradékaik a IX. század végén mint magyarok léptek fel, ez ősi írást ha nem is egészen elfeledték, de letelepedvén mai hazánkban, s nemsokára a kereszténységre térve, ennek nyelvét



— a latint — s ennek betűit fogadták el. Ha a kereszténységnek terjedése és a későbbi tatárpusztítás nem semmisítette volna meg ősainknek bizonyára létezett emlékeit, talán senki sem tagadná, hogy a magyarok is ismerék ez ősmagyar írást. De így, mint mondók, a római betűk jövén közhasználatba, e mellett a régiak, a nemzetiek, elkallódtak, és csupán a székelyeknél maradtak fenn, de itt is idő folytán lassanként kimentek a közhasználatból, mert azon időkben, melyekről a fent elsorolt írók emlékeznek, már csak a nemzet egy része ismerte azokat, és csupán magán-, nem pedig nyilvános használatban voltak. És így e betűket nem ismernők, ha Telegdi János 1598-ban egy Lejden városában nyomtatott könyvecskéjében meg nem ismertette volna azokat, s ha a gondviselés néhány sornyi írást fenn nem tart számunkra.“

„Baranyai Decsi János tudós hazánkfia azt írta Telegdi-nek: „magam részéről méltóknak itélem e betűket nemcsak arra, hogy valamennyi iskolánkban a gyermekeknek tanítsák, hanem arra is, hogy *minden rendű honfiaink*, gyermekek, ifjak, öregek, asszonyok, nemesek, parasztok, egy szóval, a kik csak magyaroknak akarják magokat neveztetni, *megtanulják*. S e szavak világos bizonyíték arra nézve, hogy ez ős írást a székelyek nem az iskolában tanulták, hanem az iskolákba nem járó székely közrend használta csupán, apáról fiúra örököltén azt.“

„Később, a XVI. és XVII. században, némileg divattá lón az ősmagyar betűk ismerete, sőt használata is. Ekkor már tudományos férfiak is ismerték, és a fenmaradt néhány sor körülbelől ez időkből való.“

„Lássuk már most azon emlékeket, illetőleg azon fenmaradt néhány írott sort, melyek azt bizonyítják, hogy ezen ősmagyar írás valóban létezett, és a melyekről s az időnként megjelent magyar nyelvtanokban előforduló ősmagyar ábécékből, ezen ábécét is megállapíthatjuk és olvasóinknak bemutatthatjuk.“

„Mielőtt azonban ezt tennők, megemlítjük még, hogy maga az *ír* szó, mely egy és ugyanaz a *ró* szóval, és mely ős magyar gyök, szintén az írás léteztét bizonyítja ősainknél. Ma az írás alatt tollal vagy egyéb írószerrel történő betűrajzolást értünk, mi meglehetősen gyorsasággal történik, míg a rovás, mely azelőtt az írás fogalmát kifejezte, lassabban folyt, s inkább hegyes számmal és nem papiroson, hanem fakérgen vagy egyéb kemé-

nyebb tárgyon vitetik végbe. A rovás szóval a mai használat is ezen fogalmat köti össze, és miután az ősmagyar betűk egynek-kettőnek kivételével, melyek kör- és félköralakúak, mind egyenes

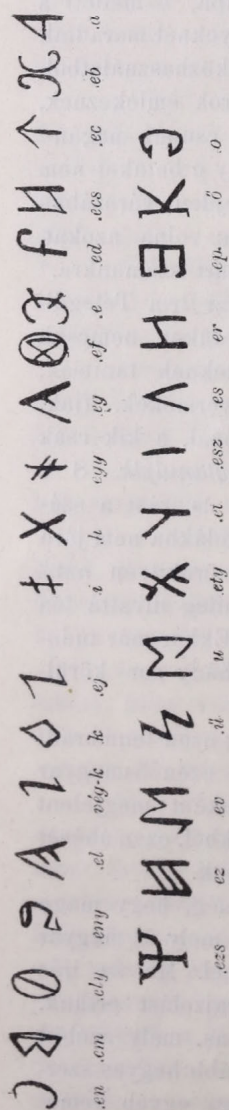
és szegleteket képező vonásokból állanak, tisztán mutatják azt is, hogy rovottak, mert a rovásnál nem oly könnyű a kerek vonások készítése, mint az egyeneseké. Ide igtatjuk tehát az ősmagyar ábécét “

„Az egész *ábéce*, mint a mellékelt sorozat mutatja, (8. ábra) harminczkét betűből áll. Némelyek ugyan azt állítják, hogy az ősmagyar ábécének harmincznégy betűje van, t. i. külön jegy van az *e* és *é* betű számára, valamint az *r* betű jelölésére is kettő. A mienkben, mint látjuk, csak egy jegye van az *e* és *r* betűnek.“

„Ezen *ábéce* tanúskodik arról, hogy az ősmagyar nyelvben hét magánhangzó volt, t. i. *a*, *e*, *i*, *o*, *ö*, *u*, *ü* és huszonnégy mássalhangzó, t. i. *b*, *c*, *cs*, *d*, *f*, *g*, *gy*, *h*, *j*, *k* (kettő, t. i. más a szó közepén és más annak végén, mint ez a legtöbb keleti nyelveknél, nem csupán a *k*, de egyéb betűknél is megvan), *l*, *ny*, *ly*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *sz*, *t*, *ty*, *v*, *z*, *zs*.“

„Amint olvasóink a mellékelt sorozatból látják, jobbról bal felé állanak a betűk, mint a hogy az írás történt, s igen sok ma is élő nyelvénél így van. Így kell olvasnunk a mássalhangzókat is, nem tehát: *eb*, *ec*, *ecs*, *ed* stb., hanem *be*, *ce*, *cse*, *de*, stb.“

„Még valamire kell figyelniünk az ilyen ősmagyar betűkkel írott sorok olvasása közben, arra t. i., hogy itt is, mint a többi keleti nyelveknél, néha két betű összeolvadva íratik, s az ilyen összeolvasztott betűjegyekben megvan mind a két betűnek alakja, de a közös vonások csak egyszer.



8. ábra. Toldy László ábécéje (I. 39. l.).



Erre s a többi előforduló különszerűsége azonban még a mellékelt mutatóvány magyarázatában fogjuk figyelmeztetni olvasóinkat.

„Ezen mutatóvány (9-ik ábra) mai írásmóddal ily képet nyújt: *u-r-n-k: m-g-t: ti-g-f-o: g-v-an: i-r-n-k: zr-ö-t: sza-z-gy: sz-t-nd-ö-h-b: m-a-ty-s: j-a-n-o-s: s-ty-a-n: k-o-ra -cs: csn-a-lt-k: m-aty-sm-str: grg-ly: m-st-r-csn-a-lt-a-k*; vagy összeírva: *urnk mgt tigfo gvan irnk zröt szazgy sztn döhb matys janos styan kovács csnaltk matys mstr grgly mstr csnaltak.*“

„De, fogja mondani a nyájas olvasó, miféle zagyalék ez! hiszen ennek semmi értelme nincs! No, ha csak így tudtak őseink írni, hogy tisztességes ember fejtöréssel sem képes belőle bármit is kiokoskodni, akkor ugyan nem nagy kár, hogy ez írásmód megszűnt.“

„De nem addig van, nyájas olvasóm. Olvasd el, a mi itt következik, s meg fogod érteni az eddig zagyaléknak tartott pár sort.“

„Először is tudnod kell, hogy a keleti nyelvekben kétféle írásmód divatozik maiglan is. Az első az, a melyben a mássalhangzókat és hangzókat is kiírják, épen úgy, mint ezt teszszük a mi nyelvünkben is. Pl. e szóban: „ember“ két hangzó és három mássalhangzó fordul elő, s mi kiírjuk mindnyáját. De a keleti nyelvek második írásmódja abban áll, hogy csupán a szónak mássalhangzói íratnak ki, a hangzókat pedig az olvasónak kell oda képzelni, épen úgy, mint ha mi a fentebbi szót így írnök: „mbr“. Ezt ugyan nálunk senki sem olvasná ember-nek, azért, mert mi nem keletiesen

9. ábra. A esik-szentmiklósi felirat.

WC 1: BVK: K V Ø C: VVK: 1HC 1: 4K: 4B: 4: 4CIXC: BVXV:  
 1BCCV: V XKC: Ø C W 4: HC 1: BVK: BVK: 4: VMØBK 4C BK 4L:  
 s ty a m b h ö d n t sz gy z a sz t ö r z k n r i n a o g o f g i t t g m k n r u  
 k a t l a m -cs-r t-s m by g-r-y r-t-g m-s ty-a m k t-l a n-cs cs a-v o k n a by s s o n a j

irunk. Már most, ha meg akarsz érteni, mi van azon két sor ősmagyar írásban, pótolnod kell a hangzókat ott, ahol azok kihagyvák. s ekkor mindjárt más értelmet kapunk, akkor az a két sor így fog hangzani: „urunk megettig fogvan irunk ezer ötszáz egy esztendőben matyas janos estyan kovacs csenaltak matyas mester gergely mester csenaltak.

„Bár még ebben is van némi különbszerű, mindamellett ugye bár már érted, hogy a két sor értelme ez: urunk megett (után) ezer-ötszáz egy esztendőt irván Mátyás, János, István kovács, Mátyás mester, Gergely mester csinálták. (Azaz építették azon templomot, melynek falán ezen ősmagyar betűkkel írt felirat van.)“

„El kell ismernünk, hogy a fentebbi két sor írás nem szolgálhat a helyesírás mintájául, mert látjuk, hogy abban a hangzók hol ki vannak hagyva, hol ki vannak írva, vagyis a két, magában helyes írásmód összezavarva; mert vagy egészen el kellett volna hagyni a hangzókat, vagy mindnyáját kiírni, így lett volna helyes. De itt meg kell gondolnunk azt, hogy Mátyás, János, István és Gergely mesterek, kik építők, kovácsok és talán ácsok valának, nem tudtak oly helyesen írni, mint más tanult ember, hiszen a mesteremberek között ma is ritka az, ki tisztán és helyesen tudna írni; de meg az is meglehet, hogy azon fal, ahová e feliratokat illesztették, nem volt elég téres, hogy a hangzók és mássalhangzók elférhettek volna rajta.“

„Elég azonban az, hogy most elolvastuk e két sort. Lássuk, mit tanulunk még belőlök.“

„Először is látjuk azt, hogy a betűket némileg cifrázni is szokták; így pl. az *s*, *cs*, *ty*, *n* s egyéb betűk itt-ott kissé eltérnek azoktól. a milyenek az ábécében a lapon láthatók; sőt egy helyen az *a* betű az *estyan* szóban egészen más, mint az ábécében.“

„Továbbá látjuk, mi módon történt az összeolvadás. Összeolvastott betűk:

az urunk szóban az *u* és *r*,  
 a megettig szóban *t* és *i*,  
 a fogvan szóban az *a* és *n*,  
 az ezer szóban az *z* és *r*,  
 a száz szóban az *sz* és *a*,  
 az esztendőhbe szóban az *n* és *d*,  
 a kovács szóban *v* és *cs*,



a csenaltak szóban a *cs* és *n*, az *l* és *t*,

a matyas szóban az *a* és *ty*, s ehhez, hibásan a mester szó is összeiratván, a *matyas* szó vég *s* betűje a következő szó

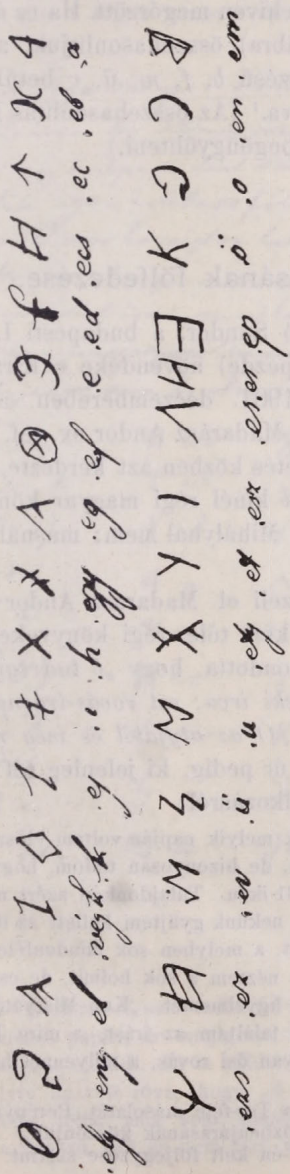
betűjével van összeolvasztva, ugyan a *mester* szóban az *s*, *t* és *r*, a gergely szóban a három mássalhangzó *g*, *r* és *g*, a következő két utolsó szó: *mester* és *csenaltak* szintén hibából egy szóba írva, s bennök összeolvasztott betűk az *s* és *t*, az *r*, *cs* és *n*, végre az *l* és *t*."

„Mutatványunk két sorában még azt látjuk, hogy az egyes szók után négy egymás felett álló pont van. Mit jelentenek ezek? Semmi mást, nyájas olvasóm, mint hogy ott a szónak vége van. Ez az írás ugyanis igen tömört, amit megfelejt a léczekre rovás írási modora, s a pontok azért vannak, hogy az olvasó könynyebben eligazodjék. Írásjelek, mint a vessző, pont, kettőspont stb. nem fordulhatnak elő, ezeknek használatát még a ma is élő mívelt nyelvek is csak az újabb időben tökéletesítették. Sőt a választó pontok elhelyezésében is vannak hibák fentebbi mutatványunkban."

\*

Toldy László előadása az „ősmagyar“ („hunn-szittya“) írásról mély hatást tehetett

Hunn-Szittya kéziről, jobboldali rovatára



10. ábra. Tar Mihály első abécéje.

Tar Mihály lelkére. Lemásolta magának a Toldy-féle *abc*-et betűről betűre, sőt vonásról vonásra, *még a rossz fametszet hibáit is híven utánozva*. Íme a Tar Mihály saját kezével irt másolat a 10. ábrán, a melyet ő az írásai közt híven megőrzött. Ha ez ábécézt a Toldy-féle ábéczével (lásd 8. ábra) összehasonlítjuk, azonnal szembe tűnik, hogy a hibás metszésű *b, f, m, ü, v* betűk is e másolatra szolgailag át vannak írva.<sup>1</sup> (Az összehasonlítás közben tessék a 17—18. lapot könnyen begöngyöltetni.)

## 6.

### Tar Mihály írástudásának fölfedezése.

Történt, hogy Sinoros Szabó Sándor, a budapesti I. kerületi állami paedagogium (tanító-képezde) növendéke s Király Pál akkori igazgatótanár tanítványa, 1901. deczemberében, a karácsonyi szünet idején, meglátogatta Madarász Andor ev. ref. tanítót Omoron Temesmegyében. Beszélgetés közben azt kérdezte a vendég: „nincs-e a faluban valaki, a kinél régi magyar könyveket lehetne találni?” — „Ha csak Tar Mihálynál nem; másnál hiába keresnénk” — volt a válasz.

Elementek tehát — így beszéli el Madarász Andor úr — Tar Mihályhoz s Szabó Sándor kért tőle régi könyveket. Tar mutatott egynéhányat és azután mondotta, hogy „*ő tud egy írást, és a betűk alakjai le is vannak neki írva; ezt rovás-írásnak hívják, mert botokra rótták a régiek. Ő az atyjától és még néhány embertől látta.*”<sup>2</sup> — Szabó Sándor úr pedig, ki jelenleg ref. tanító Makón, ezt írja erről az első találkozásról:

„Hogy az 1901. év deczemberének melyik napján voltam először Tarnál, most arra világosan nem emlékszem, de bizonyosan tudom, hogy 26. és 31-ike közt lehettem ott. Valószínűleg 31-ikén. Tulajdonkép azért mentem, hogy valami ócska rossz könyvet kérjek; nekünk gyűjteni kellett az ilyesmit. Tar aztán ki is nyitott egy könyvesládát, a melyben sok mindenféle ujság, könyv és írás volt összehalmozva. Sorra néztem a sok holmit, de csak egy összeférezelt papíresomó ragadta meg a figyelmemet. „Kun Miatyánk” volt ráírva, többféle változatban. Furesának találtam az írást, a mire Tar azt mondta, hogy van annál furesább is: olyan ősi rovás, a milyennel hajdaná-

<sup>1</sup> A Toldy László *abc*-jének ezt a Tar-féle másolatát Perényi Adolf temesvári főreáliskolai tanár úr szíves közbenjárásának köszönjük.

<sup>2</sup> Madarász Andor 1902 október 4-én kelt följegyzése szerint.



ban irtak a székeleyek, meg a magyarok. Kíváncsi lettem a dologra és menten faggatni kezdém, hogy milyen a régi írás. Ő aztán el kezdé magyarázni a formáját, hogy milyen szögletesek a betűk s az olvasási és írási szabályait. Egy két betűt le is irt ott menten. Kértem, hogy írja le nekem az e fajta abc-t, a mire ő rögtön keresett valami papirost, a melyen az megőrizve volt.

A régi magyar betűk régi rendben

(Leírta Tar István nevű gentleman 1901. karácsonykor egy budapesti leltár számára. Tar István 50 éves felül igen értékes földmivelő; most Temesmegyében Ormó községben lakik, avarai H. M. Váradalgyól költözött. A régi írást, melyet még ma is igen jól tud mind tollal írni, mind kézzel írni róma, és magyar, még a nagyatyjától tanulta, hisz ott ilyen rúzsai voltak.)

A jegeket azok is elnevezése is azonosak az:

L rig k	H ces	X ety	J em
◊ k	↑ er	Y et	Ø ely
7 ej	X eb	l esz	2 eny
# # i	4 a	Λ es	M el
X h	ψ ers	H er	
* egy	A er	Ξ ep	
Λ eg	M ev	K ö	
⊙ of	ζ ii	J a	
3 e			
f ed	M u	J on	

otthon 32 jegy

Tar István leírni a régi írást, melyet még ma is igen jól tud mind tollal írni, mind kézzel írni róma, és magyar, még a nagyatyjától tanulta, hisz ott ilyen rúzsai voltak.

11. ábra.

Tehát emlékezetből nem tudta leírni. Hosszas keresés után sem találta meg a kérdéses papírt, de megígérte, hogy még ezután is kutatni fog s ha megtalálja, hát elküldi. El is küldte egy pár nap múlva egy pálczával együtt, a melyre az volt róva, hogy „it küldöm a kívánt abc-t“. Éppen készültem hazafelé; tehát meg sem köszönhettem a küldeményt, csak levélben. A pálcza hosszú volt és nem fért a csomagomba, a miért is Madarász barát-

tomnál hagytam, az *abc*-t azonban személyesen adtam át szegény Király Pál volt tanáromnak, a ki azt látva, nagyon megörült. A pálczáért, Király Pál felszólítására, rögtön irtam Madarásznak, a ki Tarral egy kisebb pálczát csináltatott s azt küldte fel nekem. Így jutott a páleza szegény Király tanár úrhoz. Tar még az *abc* keresésekor mondta, hogy a nagyapjától vagy az apjától látta ez írást. Tehát hogy tudott az öreg az íráshoz már akkor, ezt merem állítani, de lehet, hogy csak aztán kezdte el igazában tanulni, mikor figyelmessé tettük a tudományára. Hogy ő a Történelmi Könyvtár 30. számát olvasta, arról nekem nem szólt.

Már 1902 január 14-ikén mind az *abc*, mind a kisebb pálcza (melynek sima lapjára fölülről lefelé menő betűkkel ez van róva: „*it küldöm a kívánt abc-t*“) Király Pál gyűjteményében volt;<sup>1</sup> de a hátrahagyott iratok között az *abc* eredetije helyett csakis a másolata található, Király Pál kezével írva. Az *abc* másolatának s az eredeti rovásnak hasonmása a 11. és 12. ábrán látható. Nyilvánvaló, hogy a betűk eme „régí rendje“ a mai szokott rendből könnyen előállítható. Írjuk le ugyanis az *abc* mai szokott rendjét egy hosszú papírszalagra:

*a, b, c, . . . . . k, l, . . . . . z, zs*

s vágjuk a *k* és *l* között a szalagot ketté. Ha most az *l...zs* darabot *zs* végével az *a...k* darab elé helyezzük s az egészet jobbról balra olvassuk, megkapjuk a „régí rendet“.

Az is nyilvánvaló, hogy valamint az *abc* a Történelmi Könyvtár 30-ik füzetéből (lásd a 8. ábrát) van kiírva, szintűgy a rovás is („*it küldöm a kívánt abc-t*“) ugyancsak a Történelmi Könyvtárbeli betűkkel van róva.

Király Pál bizonyosan nem ismerte sem

<sup>1</sup> Király Pál sajátkezű följegyzése. Ekkor még ő Tar Mihály keresztnevét tévedésből Istvánnak és a születése helyét H. M. Vásárhelynek gondolta.



12. ábra.



a Tört. Könyvtárbeli cikket az „ősmagyar írásról“, sem az ottani Toldy-féle *abc*-t, mert ha ismeri, akkor nem íratott volna Szabó Sándorral 1902. február havában Tar Mihálynak levelet, azt tudakolván tőle, hogy *ezt a régi fajta írást kitől s mily alakban látta?*

Tar Mihály márczius elején válaszol Szabó Sándornak, s válasza három eredeti példányban van meg: az első t. i. az elküldendő válasznak latin betűs fogalmazványa (márczius 4-ikén), a második ugyanannak igen gyarló áttétele hunn-székely betűkre (márczius 5-iki dátummal), a harmadik pedig ennek gondos kijavitása (márczius 6-iki dátummal).<sup>1</sup> A kétutóbbiból a keltezés s

HY 2X 9/ 1A 2V 7/

4V 2 40 # A 3 H 9Y 2 X 2X 2H 2A 2C 4 20 22 H 9  
A 2 F M Y 2 4 Y A 1 7 X 0 2 9 1 2 # 8 1 K Y # 0 1 4 H #  
2 2 H 9 X 4 X 2 2 H 2 0 0 2 2 H X 2 2 Y 2 X 2 X 2 2 Y  
2 4 X 4 1 F 2 2 7 Y A 2 M X 2 4 Y A 1 # K H X 2 2  
4 2 H 9 Y 2 2 X 2 K X, 0 # 1 4 2 4 1 4 X # 2 H 4 Y  
1 2 2 H 2 0 H M 2 0 X 2 f 2 2 4 X 9 1 4 f 2 4 1 4  
H X 2 2 H 3 M 2 2

13. ábra. Részlet Tar Mihály 1902. III. 5-én írt leveléből.

s az első hét sor hasonmása a 13-ik és 14-ik ábrán látható. Maga a levél így hangzik:

Omor, 1902. III/6.

Tisztelt Szabó úr!

Azon kérdésére, hogy *ezt a régi fajta írást kitől és mij alakban láttam*, tudósítom, hogy *én ezt gyermekkoromba három embertől láttam*; egy volt az édes atyám, Tar Miháj; a másik egy volt öreg bojtárunk, Sas András; harmadik egy Kovács Ferencz nevű öreg ember. Ez volt pásztor, katona és futó betyár. Ezt mindenki úgy hitta csak, hogy az öreg Kajla, úgy csavargott a tanyákon. Ezek tudták írni is, róni is; de ezek mind elhaltak régen. Mikor én eljöttem Gyuláról ezelőt huszonöt évvel, Sas Andrásnak még élt egy testvérje, Sas János; de hogy ez él-e még, vagy *tudja-e ezt az írást*, azt nem tudom. Mint érdekes tudnivalót jegyzem ide azt, hogy ez a Sas János azt beszélte, miszerint az a híres cserkesz hódító, Sas nevű

<sup>1</sup> Az első kettőt Perényi Adolf tanár úrnak köszönjük; a harmadik Király hátrahagyott írásai közül való.





alkalmas. Míg tehát lemehetnék, e sorokkal köszönök be kegyelmedhez és üdvözlöm, mint olyan ritka magyar embert, a ki ehhez az ősi írásunkhoz még most a huszadik század elején is oly tökéletesen ért. Mert sok más becses régiséggel együtt ezt régen elfelejtettük. Már én régóta és sokat foglalkozom ezzel az ősi kincsesel; kikutattam minden lehető nyomát és emlékét; jó nagy gyűjteményem is van, egészen ezerötszázegy esztendő óta; de ma sem tudom olyan jól írni, mint kegyelmed. Igaz, hogy nem is sokat gyakoroltam; inkább csak olvasgattam a gyűjteményemben lévő régi írásokat, a melyek hogy milyenek, mutatóba itt küldök kegyelmednek egy fényképi hű másolatot, melyből látni fogja kegyelmed, hogy egy-két betű különbözik ugyan a kigyelmed írásában levő jegyeitől, de csak kevés; így: az *i*, a *h*, az *f*, a *b*, az *u*, a *ty*, az *sz*, az *ő* és az *ly*. De én ismerek vagy tizenötféle *abc*-t; azokban megvannak a kegyelmed betűi is. Ezért egész biztosan el tudtam olvasni Szabó úrhoz írt levelét. Most kíváncsi vagyok, hogy kegyelmed eléggé olvashatónak fogja-e találni az én írásomat, meg a fényképi másolatot, melynek az eredetije a tizenhetedik század elejéről való lehet.<sup>1</sup> Igen érdekesnek találom a Tar ura írásában használt rövidítő

7008 10X 708 4 94001411 103H KMA 10823937 727  
 10111111 1X 1030220 1 10111111 10111111 10111111 10111111  
 10111111 10111111 10111111 10111111 10111111 10111111  
 10111111 10111111 10111111 10111111 10111111 10111111  
 (X) 10111111 10111111 10111111 10111111 10111111 10111111  
 10111111 10111111 10111111 10111111 10111111 10111111  
 10111111 10111111 10111111 10111111 10111111 10111111

15. ábra. Részlet Király Pál leveléből.

betű-kapcsolatokat; szeretném tudni e kapcsolatoknak a szabályát. Kérem is Tar uramat, hogy legyen szíves nekem azt elmagyarázni. Igen megköszönöm a felvilágosítását. Most pedig bocsánatot kérek, hogy ennyit alkalmatlankodtam, de a dolog nemcsak érdekes, hanem isen nagyfontosságú is ránk nézve; mert csak ez úton lehet igazán kiderítenünk, hogy őseinknek volt-e saját írásuk, vagy sem, és már erre nézve igen sokat érők lehetnek a Tar uram magyarázatai. Az irodalom már nyolczszáz év óta emlegeti ezt az írást, de tudósaink legtöbbje, kivált a mult század eleje óta, nem értvén a dologhoz, egyre kételkedett benne; sőt azt is ráfogta Hunfalvy Pál, hogy a refor-

<sup>1</sup> A fényképi másolat bizonyosan a Mátyás király haláláról szóló ének volt a Karacsay-Codexből, a mit Király Pál már 1888-ban sokszorosított és a Régészeti Társulatban tartott előadásakor a jelen voltak közt ki is osztott.

mátorok találománya, kik titkos írásul eszelték volna ki. De már nem folytatom tovább; ha Isten éltet, e nyáron elmegyek Omorra, kivált, ha szíves lesz tudatni velem Tar uram, hogy mikor lenne leginkább érkezése erről a dologról beszélgetni. Én igen szívesen alkalmazkodom a kegyelmed idejéhez. Addig is újra igen szívesen üdvözlöm és boldog ünneplést kívánva, maradtam őszintén tisztelő honfitárs

Dadai Király Pál,  
igazgató-tanár.

Tar Mihály nem sokáig késett a válaszszal; május 20-áról keltezett levele (l. hasonmásban a 16. ábrán) így hangzik:

Rovás szerént.

Omor, 1902. V/20.

Nagyságos igazgató-tanáz úr!

Horram küldött becses levelét megkaptam. Egészen jóeltudtam olvasni de a fényképet nem tudtam elolvasni; csak egyes darab sorokat, mert olyan jelek vannak benne, a mit nem ösmerek, ha csak ezután ki nem találom. És tudósítom, hogy ez a *mstani* válaszom rovás szerént van írva, a mit az öregektől tanultam. A Szabó úrhoz küldött pedig írás szerént. Azt a történelmi könyvtárban találtam, talán negyedik vagy ötödik kötetében van meg, már nem tudom bizonyosan, meikben van. A mit Hunfalvi és a többi állit, aznem való. Én azt hiszem, hogy ezen írásnak ez a legeredetibb vagy régibb formája, ahogy most írok; mert az írás szeréntibe, valamint a Nagyságod levelében példaképen írt *jegyek* és a fényképen meg épen olyan sok a görbe vonás, hogy az nem volt alkalmas a rovásra. Ezt már a szobában ficamították ilyenné, görög és más betűkhöz idomíva. A mi őseink pedig, ezelőtt ezer vagy több évvel, aligha sokat írtak szobába. A Nagyságod látogatását bármelyik napon szívesen veszem; a hordás és cséplési időt kivéve mindenkr van időm, de mégis jó volna, ha tudósítana Nagyságod, hogy mikor jön, hogy akkor ne távoznék messze. A jövőben is készséggel válaszolok; a látogatását szívesen fogadom. Maradok a legmélyeb tisztelettel

Tar Mihály.

Király Pál ezután több levelet váltott Tarral. Noha a Király Páltól írottak nincsenek kezeink között, tartalmukra nézve tájékoztatnak bennünket azok a válaszok, a melyeket Tar küldött neki s a melyeket bold. Király Pál hagyatékából a t. család rendelkezésünkre bocsátott. Így péld. június 25-én (egy része a 17. ábrán) ezt írja Tar:

Ugyanez, áttéve latin betűs írásra, így hangzik:

Nagyságos igazgató-tanár úr! Fojó hó huszonketedikén írt becses levelét megkaptam. Azon megjegyzésére, hogy nem felejtettem el ezt a rovást, hogy van ojan is, a mit elfelejtettem, p. u. az *i* és az *u* betűkre csak a nagyságod levelében látua, emlékeztem, hogy azt én is úgy láttam rómi; de uan még egy betű, mit még most se tudok, hogy mirona: eszt (V);



УЖА ЖУЖА

Onior 19C2 v/20

Handwritten:  $H \times \frac{1}{2} \times 44 \times 44 \times 44$

[illegible]

Far Mithily

pedig határozottan emlékszem, hogy ezt is láttam a rouásban . . . (A levél többi részében a Király Pál leutazása tervére ad tanácsot és útbaigazítást.)

Király Pál Omoron léte (augusztus 9—11) után is folyt a levelezés köztük. Úgy látszik, Király Pál bármennyire bizott is Tarban, mégis szeretne volna látni a Történelmi Könyvtárnak azt a füzetét, melyre Tar Mihály a május 20-iki levelében hivatkozott s azt is szeretne volna tudni, hogy Tar Mihály békésmegyei rokonai mit tudnak a rovás-írásról? Erre mutat az, hogy augusztus 23-án írja Tar: „Békésről még nem kaptam választ; Gattájára még nem érkezünk elmenni, de elmegyünk rövid időn. A mit megtudunk, megírom azonnal.“ — Augusztus 29-én pedig

Omoron 1902 4/25

Handwritten text in Runic script (Hungarian Runic alphabet) from Tar Mihály's letter. The text is written in a cursive style and appears to be a transcription of the original letter's content.

17. ábra. Részlet Tar Mihály leveléből.

ezt írja: „Vasárnap voltam Gattájon, de nem volt nyitva a könyvtár, tehát az ottan lakó, nyugalomba lépett székuljai lelkészünk váltotta el az említett könyv megkeresését. Békésről is kaptam levelet. Azt írja a nővérem, hogy az a Galambos János nevű ember, a kinek a birtokába volt szecitha írásos karikás nyél, már meghalt. Két fija maradt, azok Füzes-Gyarmatra mentek lakni. Ezt én nem tudom tovább nyomozni.“ — Úgy látszik, Király Pál ismételt sürgetésére írta szept. 6-án a következő levelet nagybátyjának, id. Tar Istvánnak Csorvásra:

„Kedves István bátyám! Bocsánatot kérek, hogy levelemmel alkalmatlankodom, a mit nem magam érdekében, hanem a Magyar nemzet közérdekéből teszek, hogy ezt világosabban megérthesse, leírom röviden ezen alábbi



kérdésem indító okát. — Én tudom és a fiam is megtanulta tőlem a régi szitytya rovást és írást; ezt én Édes Atyámtól és az *öreg volt bojtároktól tanultam*. Az Édes Atyám, hogy el ne felejtsem és a maradékomat is megtanítsam rá, hogy maradjon meg emléknem. Hogy mink ezt tudjuk, megtudta az idevaló tanító, attól ismét megtudta egy Szabó Sándor nevű Resiczai Tanító Barátja s ez megmondta Budapesten Ns Dadai Király Pál Állami Igazgatótanárnak, az irodalomtörténet tanárának, a ki levelet írt nekem, hogy igaz-e az. Én válaszoltam neki Szitytya írással, a min csodálkozott, mert azt gondolta, hogy az egész Országban csak ő maga tudja már ezt az írást, és ezzel az írással váltottunk néhány levelet, a melyben azt írta a tanár úr, hogy mi jobban tudjuk, mint ő és kíváncsi volt azt az eleven embereket látni, a kik ezt tudják. tehát a múlt hónapban meglátogatott és ezen alkalommal le hozott a Tanár úr igen sok régi szitytya írásokat és fényképezéseket s a Karacsai-féle gyűjteményből 6 táltos éneket, hogy azt rovás szerint írjuk át; ebből 2-öt én írtam le, 4-et a fiam és ezt a mi írásunkat meteczik rá a Zilahon felállítandó Tuhutum-szobor talapzatára és arra kért a Tanár úr, hogy írjak levelet a rokonaimnak, hogy nincsen-e még köztük olyan, a ki a szitytya írást vagy rovást érti, tehát ara kérem István bátyámat válaszolni, hogy nem tudja-e ezt, vagy nem látta-e vagy az édes Atytyától, vagy az én Atyámtól; ijen kérdést küldtem Váriba is Zsuzsa nénémnek és békésre is, mert Balog Julis néném sokat megfordult a bojtárok körül is. Egészséget, Áldást, Szerencsét kíván hű rokona

Lar Mihály

up Denta

Omer

Eza szitytya rovás

84YMX1)4Y.MY84X N 8 YMH 7 E

was estelmo en

Eza a rovást az édes Atyámtól tanultam.

habna mint a zido irast

E levélből a csorvási rokonok és ismerőseik, az omori Tar Mihály nemzeti dicsőségén kívül, megtudhatták azt, hogy *milyen* az a szittya rovás és megtudták azt is, hogy ő „*ezt az édes atyjától tanulta*“.<sup>1</sup>

Vége szeptember 15-én ezt írja Tar Király Pálnak: „A békési rokonaimtól már kaptam választ. Azok nem tudják a szcittia írást. De annak az embernek, kinek az említett karikásnyél<sup>2</sup> birtokában volt, az egyik fijának a lakóhelyét megtudtam s ez a czime: Galambos András, Svarcz Márton pusztáján, u. p. Kót, Nagy-Czirkó, Biharmegye. Ezután is meg fogom írni, a mit megtudok. Hü tisztelője *Tar Mihály*.“

## 8.

### Tar Mihály szóbeli nyilatkozatai.

A mint a fővárosi napi sajtóban Tar Mihály és fia neve m. évi szeptember végén először fölmerült, nyomban (szept. 28-án, fölkerlte Szily Kálmán a M. Tud. Akadémia I. tagját, dr. Szentkláray Jenő apátkanonok urat, ne sajnálna a fáradságot: rándulna ki Temesvárról Omorra s hitelesen állapítaná meg Tarék rovásírásának mibenlétét.

Szentkláray Jenő I. tag úr, „testimonium legalét“ akarván szerezni, fölkerlte a részvételre Kabdebo Gergely temesmegyei alispán, Gabányi János főszolgabíró, Berkeszi István s Perényi József temesvári tanár urakat, s 1902. szeptember 30-án Omoron a Tar Mihály és fia részéről tett szóbeli nyilatkozatokat hivatalos jegyzőkönyvbe vétette.<sup>3</sup>

E jegyzőkönyv egész terjedelmében megjelent a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Egylet Értesítője legutóbbi füzetében. Itt csak a fontosabb nyilatkozatokat fogjuk megismertetni.

<sup>1</sup> A levél eredetijét ifj. Tar István adta át 1902. október 6-ikán dr. Sebestyén Gyulának Csorváson.

<sup>2</sup> Ezen a sokat keresett karikásnyélen, a szokásos ornamentikán kívül, Herman Ottó szavai szerint, nem lehetett egyéb, mint egyik régi birtokosának billogja (tulajdonjegye). V. ö. föntebb a 9-ik lapon. — Ilyen tulajdonjegyekből dr. Sebestyén Gyula több mint 200-at gyűjtött már össze.

<sup>3</sup> Fogadják ez alkalommal mind ő, mind a bizottság többi tagjai egyenként és összesen köszönetünk nyilvános kifejezését is.



Tar Mihály kinyilatkoztatta, hogy:

„Az ősi magyarírást 13—15 éves korában (tehát 1864—66-ban), mikor már iskolahagyott volt, tanulta Békés-Gyulán az édes atyjától és egy Kovács Ferencz nevű szegény *napszámos földmunkástól* a kik már régóta elhaltak. Ez írást mások is ismerték, és pedig egy Sas András nevű gyulai ember, pásztor, a ki 1857-ben, mikor a földeket Gyulán fölosztották, hely nélkül maradt és egyik tanyáról a másikra járkált s az ő szüleinél is élösködött; a másik egy Dobos nevű szintén pásztor-ember. Az 1860-as években ezek lehettek vagy negyven évesek; azóta eltűntek, nem tudja, hogy hová lettek. Gyanúja van még két emberre, hogy ezek is tudták a régi írást. Az egyik Balla Sándor, ki az 50-es években pásztor volt Csorváson; a másik Kislődi János, a kit az ő atyja, — id. Tar Mihály — úgy nevelt föl, mint árva gyermeket. Később azt hallotta, hogy molnár-mesterséget tanult s Aradon a Neumann-gyárban volt alkalmazva.“

Arra a kérdésre, hogy kikkel levelezett az ő magyar írással, azt válaszolja, hogy:

„A *mult évtized elején (a kilenczvenes években)* Hidvégi István sógoromnak Békésre írtam *próbaképen*, hogy tudja-e, de nem tudták elolvasni. Ugyanakkor küldtem egy levelet Gyulára Bujdosó András vetemény-termesztőnek, de ez sem tudta elolvasni. Ez behurcolta a levelemet mindenütt a városba tudós emberekhez, de senki nem tudta elolvasni. Király Pálnak öt-hat levelet írtam ezen az íráson. Előbb lefogalmaztam latin betűvel, azután leírtam *szittyá betűvel, így hívták a mi öregeink ezt az írást*. Később azután írtam előfogalmazás nélkül is, egyenesen szittyá betűvel. Azért fogalmaztam latin betűvel, mert szittyá írással eleinte lassabban tudtam írni; később azután már jobban *belegyakoroltam magamat*, de most is lassabban írok szittyá betűkkel, mint latin írással, mert vannak olyan szókötések, hogy először meg kell gondolni, *hogy hogyan is rója az ember egymás után össze.. Házi körömben semmit sem szoktam szittyá betűkkel felírni; mindig a latin betűt használom*. A fiamat én tanitattam erre az írásra. Téli időben, a mikor úgy ráértünk, megmutogattam neki; mert édes atyámtól azt hallottam, *hogy a régi magyarok úgy róttak, és nekem is meghagyta édes atyám, hogy el ne felejtsem, és ha utódom lesz, azt is megtanítsam*. Édes apám job'an tudott ezen, mint én,

mert latin betűkkel csak lassan tudott írni. Abban az időben csak szittyá betűkkel róttak a pásztorok bicskával fára, pálczára, ostornyélre, deszkára: a mi éppen kéznél volt. Volt egy régi *abc*-m, a mit az apámtól irtam le. Édes apám az asztalon krétával rajzolta, és én azután utána irtam. Sokáig tartottam, de 19—20 év előtt az egerek összerágták. Birtokomban olyan tárgy nincs, a min ez az írás volna. Gyermekkoromban láttam ostornyélen, deszkán, darab fán ilyen rovás-írást. Többnyire rá szokták vésni a maga nevét, vagy ha volt, a szeretője nevét a karikásra; darab fára vagy deszkára pedig üzenetet vagy tudósítást egymásnak.

Arra a kérdésre, hogy van az, hogy annyi évek alatt ezt az írást el nem felejtette, azt felelte: „*Van olyan is, a mit elfelejtettem, de mikor megláttam Király úr írását, mindjárt eszembe jutott, hogy azt én úgy láttam.*”

Végre arra a kérdésre: van-e tudomása arról, hogy könyvekben és újságokban is volt ilyen írás, azt felelte: *egyszer láttam a gattájai könyvtárban, mert tagja voltam az egyletnek; a Történelmi Könyvtárban volt közölve. Betűket láttam és megismertem, hogy szittyá betűk voltak. Újságban pedig csak a „Magyar Szó”-ban láttam.*“

## 9.

## Tar Mihály levele Perényi Adolfhoz.

Perényi Adolf főreáliskolai tanár úr, a temesvári bizottság Omoron járta után is, fenntartotta összeköttetését Tar Mihálylyal. Levelet írt neki s használat végett elkérte tőle a saját (Tar) kezével följegyzett kétféle *abc*-t (a „hunn-szittyát” és a „rovás szeréntit”), továbbá Tar levelét Szabó Sándorhoz (kétféle fogalmazványában) s végre Király Pál első levelét Tarhoz, s mindezt rendelkezésünkre bocsátotta, az alább következő levéllel együtt.

Tar eme levele — valamennyi közt, a mi tőle ismeretes — a legjellemzőbb, nemcsak az ő olvasottságára és tudakosságára, hanem az eszejárására és élénk képzelő tehetségére nézve is. Ez okból közöljük kevés kihagyással, majdnem egész terjedelmében:



Omor, 1902. október 16.

Mélyen tisztelt tekintetes Tanár úr!

Hozzám küldött becses levelét megkaptam, a Király Tanár úr családjától én is megkaptam a gyászjelentést, nagyon sajnáljuk, hogy ilyen váratlanul elhunyt. Levelében azt írja Tanár úr, hogy a Király Tanár úr nagy harczát ösmerem tudósítom, hogy csak a kezdetét ösmerem, a mennyiben a bizoteság itt járta előtt a Magyar szó és a Pesti hirlapból olvastam a támadást és a védelmet, de a bizoteság itt járta óta az ide járó lapokba sincs rólla semmi se és nem tudom, hogy mi történt a karacsaji gyűjteménnyel, döntötte már ebben valami illetékes bíróság vagy bizoteság, szeretném, ha megírná ezt nekem a T. T. Tanár úr. Király Tanár úrtól is a legutolsó levelet szeptember 10-dikén kaptam azóta nem küldött.

Írja Tanár úr, hogy foglalkozik ezzel a rovás-írással, akkor kérem, csak nézze meg a múzeumnak küldött írásomon, hogy hogy vannak össze-róva a betűk és úgy csinálja tudósítom, hogy mikor a bizoteság itt járt, úgy vélem aszt mondtam, hogy csak Király Tanár úrnak küldtem szitya írással levelet, és később mikor felkivánták az első levél fogalmazványát, akkor láttam, hogy az első Szabó Sándor úrnak volt czimezve, én akkor is mondtam, hogy felhozom az összes erre vonatkozó irataimat, s ha ezt figyelembe vették volna, mindgyá ki tűnt volna és ott az első és a későbbi írásaim közt egyes betűk különböznek annak az az oka, hogy az első betűit a szerént írtam, a mint a Történelmi könyvtárból láttam, a többit meg a hogy az öregektől tanultam, ezt akkor is megírtam Király Tanár úrnak az ő levél gyűjteményében úgy hiszem meglehet találni.

A rovás-írás kérdéséhez is ide írom a véleményemet pedig úgy hiszem, hogy ez a tudós urak előtt semmit sem fog nyomni; pedig én meg vagyok győződve felőlle, hogy nekem van igazam, a Rovásírás, vagyis a mit én a múzeumoknak beküldtem, se a székel, se a régi magyarok különleges egyik-félnek az írás vagy rovás jegye volt, hanem a szitya név alatt ösmert összes fajé, a melyhez a hunis a magyaris tartozott és ezt azért merem állítani, mer úgy az édes atyámtól mint a többi Öregektől is én ezt szitya rovásnak hallottam nevezni, ha erről beszéltek mindég szitytya rovásnak mondták, hogy pedig milyen figyelemre méltó az akkori vagyis még a mult század derekán élt és általam említett öregek szóhagyománya, megpróbálom itt röviden vázolni.

Azt mindenki tudja, hogy a nép csak a mult század közepe óta kezd a biblián kívül más könyveket is olvasni, azelőtt a tanyákon a volt a szokás, hogy télen vagy nyáron is vasárnap összejöttek meszsze tanyákról egy-heiyre s ott a fiatalság játékkal, az öregek meg beszélgetéssel töltötték az időt és némeik öreg valóságos élő krónika volt, hogy nem járt még akkor a népnek az esze mint most a mindenféle könyvből olvashatókon. szóhagyományokon maradt egyikről a másakra és pedig sokkal élénkebb emlékezetbe, mint a hogy a mai ember azt el képzei, a török és tatár dúlásokról anyit beszéltek, hogy a gondosabb hallgató egészen bele tudta magát képzelni, még a IV. Béla alatti nagy tatár járásról is beszéltek történeteket, hogy

ojankor hova menekült a nép és mivel élt és mér ment inkább a rétes mocsaras helyekre, a minek a védelmen kívül egyik oka volt, hogy ott lehet találni nagy mennyiségben *bőlöngyét* (gyékény gyökér) a mivel éltek ha más nem volt, a török-tatár dúlások után Békés és Csongrád vagy az egész vidék lakatlan volt, a mi gyér népeség voltis és csoportokba vagy községekbe települt többnyire más helyen nem ott a hol a dúlások előtt volt község, de jó nagy része a népnek szana széjjel ütött szállást, a hol neki teczett ebbe senki sem akadályozta, kint a réteségek közt vagy esetleg erdős sűrűségbe is ki választott magának egy helyet, ott elébb mingyá putrit csinált és abba lakott, míg föld feletti házat tudott csinálni és még akkor a körözsők vizei számtalan ereken egyik rétből a másikba jártak szabadon, sok ojan volt a hova csak csolnakkal lehetett közlekedni vagy ha kisebb volt a víz hát lóháton még gyermek koromba én is léptem a kemenceze patkáról a csolnakba, (t. i. be jött a víz a tanyába és a konyha ajtón be jött a csolnak vége a patkáig) és ez az állapot csak a víz szabályozással kezdet mulni. Az itt lakókba voltak olyanok, a kik várost vagy falút életekben se láttak 10-szer de még ojan is került a ki sohase az alsó ruháját megtermesztette maga az asszony megfonta és szötte, a boeskorát maga elkészítette nyers állatbőrből, a felsőruháját a szűcs készítette el a mi lakott kintis, nem csak a falun, tehát csak sóér kellett neki elmenni valahova a mit ojan darabot hoztak, hogy egész télre vagy évre elég lett és itt félig meddig ojan szabad hajdusági állapot volt, ha volt is valameik földnek földesura, az nem hogy akadályozta volna a bárhol betelepedést, inkább örült hogy használatba veszik üres földét, mert évek mulva mikor a lakos megerősödött hát tized dézmát vet tőlle ha ugyan sikerült, és robot munkát kívánt de ezt is leginkább csak a mult századba mert azelőtt nem igen fogadtak szót a tanyán lakók csak a városba lakókkal boldogultak, a pásztorokról most nem írok, mert akkor nagyon hosszú lesz a levelem, csak azért írtam esztis, hogy ebből következtetheti Tanárur, hogy a mit ezeknek az öregjei beszéltek, ara nem volt be fojással semmi féle írás vagy könyv, és ezek közt látni csak azoktól láttam, a mit a bizoteságnak is mondtam, de beszélni úgy beszéltek rólla, mint nem valami ritkaságról, hanem mint közönséges dologról, és a mint már írtam, hogy szitytya rovásnak hívták és számjegyük is volt, de ezt *már én elfelejtettem*, csak egy jut eszembe, a mit mondtam is. a római V. forma a mire a Király tanár uris azt mondta hogy számjegy a római számot én is tudom, de ezt a szitya számhó is használták (t. i. a V-et) és a mult század elején még találhattak volna embert eleget a ki ezt tudta, csakhogy a mi urainknak nagyobb volt annál a kissebb gondjuk is mint hogy az ojaszettel törődjenek, és azok a több helyen és többféle abécék is azért vannak, hogy mikortul fogva Európába jöttünk és pennára vették ezt a rovást és a mi uraink a Görög, Szláv, Olasz, Francia, Német és mindenféle műveltségen át fíczamodtak, tehát mindenik az akkor divatos idegen betűkhöz idomította és vegyük azt hogy az őseink Árpád előtt külön független kapitányságok alatt éltek, a hunok meg éppen mennyivel hamarabb jöttek ide hát lehetséges, hogy már akkor is volt valami eltérés a



betűk közt mijen különbség van a többféle szláv és germán népek betűi közt, de hogy a mint olvasom, hogy ojanok is vannak a kik kécségessé teszik, hogy ezt a rovást a mi őseink hozták volna ide, az vagy ellenségünk vagy bolond avval nem is kell szóba állni.

Barta Józseffel beszéltem nincs neki semmi emléke.

Felemlítem itt hogy Király Pál egy betűvel kitanácsolt az én szokott vagy az apámtól tanult rovásomból, a mit bánom hogy szótfogadtam neki ugyanis én a *eknek* is a végkát szoktam használni, nem pedig ezt a közép-kát a mi, a hozzá küldött leveleimben is ugyan a melyeket a látogatása előtt irtam, de ő azt mondta hogy úgy nem jól van hanem a kezdőkát használjam *eknek* és azóta úgy irtam mindenüvé pedig ez így nem jól van, p. u. leirom ezt a szót *leveleknek* kezdő *kval* ... és *végkával* ... az utóbbi sokkal helyesebb össze róható mert ebben az az eredeti szabáj, hogy a mi össze róható hát össze róni hogy mennél kevesebb betű legyen, mért a pásztor botokon vagy izenetnek küldött darab fákön deszkákon nem volt annyi hely mint a mai papiron.

Hű tisztelője

Tar Mihály.

(Utóirat).

Ha ezt tanítani akarnák én tudnék ere kevés változtatást a mivel épen nem íródna hosszabban és csak úgy minden fere értés nélkül lehetne olvasni, mint a latin betűt ezen már sokat gondolkoztam, kivált mióta Király Pál itt járt és több fajta ábécét lejegyeztünk tőle és látva azt a többféle betűt az enyém mellett, de ezt csak szóval lehetne megmagyarázni írásban hoszas volna, a Király ábécéjében sok elejéket hátra fordított betű van én már tudni vélem, hogy mire használták aszt, de én nem akartam ezt az újítást meg tenni, pedig Királyt figyelmeztettem rá, de azt mondta, csak úgy írjak, a hogy eddig csak a fent említett *ká-t* változtatta meg, a mit én nem hagyok helybe.

## 10.

### Herman Ottó levélváltása Tar Mihályal.

Miután a hírlapok közleményeiből világosan kitűnt, hogy a közönség a hunn-szittyá *betűrovást* összetéveszti a rég ismert *számrovással*, s a legközönségesebb számrovást is szittyá rovásírásnak gondolja, Herman Ottó 1902. október 24-ikén levelet irt Tar Mihálynak, melyben a kétféle rovás közti nagy különbségre figyelmezteti s mellesleg azt is megemlíti, hogy a számrovás, „mint Tar Mihály uram talán tudja is“, ezen a rendszeren alapul:

I	II	III	IIII	↘	X	Λ	✱	stb.
1	2	3	4	5	10	50	100	

E levélre Tar Mihály már október 26-án válaszol, ezeket irván:

„Becses soraira válaszolva, azon megjegyzésére, hogy talán tudom is, hogy a számrovás azon a rendszeren alapul, a hogy a Nagyságod levelében vannak jegyezve, tudósítom, hogy *e szerint én nem tudom és nem is emlékszem, hogy így láttam volna. A százaz számra úgy tetszik, mintha valamikor láttam volna. Az egy, kettő, három és a tizet római számnak tudom. Pedig azt bizonyosan tudom, hogy számjegyük is volt azoknak, a kiktől a rovást tanultam, de én rég elfelejtettem. Csak három jegyre emlékszem: egyre (V) világosan emlékszem és kettőre (= +) homályosan. Ezt mondtam én a Király tanár úrnak is; az elsőre azt mondta, hogy számjegy, a másik kettőre nem mondott semmit.*“

Csodálatos egy beszéd ez! Csodálatos két okból: 1. hogy Tar Mihály, gulyás fia létre, *rég elfelejtette a számrovást*; 2. hogy azt akarja elhitetni, nemcsak önmagával, hanem még Herman Ottóval is, hogy a békési gulyásoknak még a számrovása is *1878-ban más rendszeren alapult, mint a hódmezővásárhelyi, szegedi, kecskeméti s az ország többi részbeli pásztoroké.* Az a (V) persze, hogy számjegy; a (=) és a (+) pedig, ha Tar Mihály csakugyan számrováson látta őket, kétségtelenül, billogok voltak (1. a 9. lapon), nem pedig számjegyek.

## 11.

### Tar Mihály kétféle ábéczé-je.

Tar Mihály rovás-írásában két időszakot kell megkülönböztetnünk; az első tart 1902 márczius 6-ikáig, a második 1902 május 20-án kezdődik.

Az első időszakból öt rovás-írását ismerjük:

1. A Szabó Sándornak 1902 január legelső napjaiban átküldött ábéczé-t (1. a 11. ábrán).
2. Az ugyancsak 1902. januárban küldött pálczát (1. a 12. ábrán).
3. A Perényi Adolfnak átadott „Hunn-szittya betűket“ (1. a 10. ábrán).
4. A Szabó Sándornak írt levél gyarlóan sikerült példányát márczius 5-iki dátummal (1. a 13. ábrán).
5. A Szabó Sándornak írt levelet, márczius 6-iki dátummal (1. a 14. ábrán).



Mind az öt egy és ugyanazon *abécze* szerint van írva; s mikor 1901 karácsonykor azt kérdik tőle, hogy kitől tanulta ezt az írást, s a mikor 1902 februárban Szabó Sándor levélben kérdi tőle, „*hogy kitől s mily alakban látta ezt az írást, mind a kétszer egész határozottsággal azt feleli, hogy ezt az írást ebben az alakban még az atyjától, sőt talán a nagyatyjától is látta, s márczius 6-án hozzáteszi, hogy Sas András és Kovács Ferencz nevű emberektől is ebben az alakban látta. Egy szóval sem említi, hogy ennek az írásnak módosított változatát is ismeri, olyan változatát, a mi a fára-rovásra alkalmasabb; sőt 1902 január legelső napjaiban a Szabó Sándornak küldött pálczán még a rovás is e szerint a „hunn-szittyá“ abécze szerint van róva.*

1902 május 20-ikán, mikor a Király Pál levelére válaszol, *kezdődik az ő rovás-írásának második időszaka.* Ekkor ugyanis már azt állítja, hogy a Szabó Sándornak márczius 6-án írt levelet *nem az öregektől tanult rovás szerint, hanem a Történelmi Könyvtárban látott hunn-szittyá írás szerint írta. Nem azt tanulta ő az atyjától, hanem ezt, a miként most ír!* Amaz nem alkalmas a rovásra, mert sok benne a görbe vonás; ellenben a mostani majdnem egészen meg van tőlük tisztítva.

Hasonlitsuk tehát össze a Tar Mihály kétféle abéczejét. Egymás alá nyomatjuk őket (19. és 20. ábra), hogy könnyebb legyen az összehasonlítás. A felső a „hunn-szittyá“ abécze, az alsó pedig a „rovás szerénti“.

Először is azt látjuk, hogy a két abéczé-ben az

*a, c, cs, f, g, gy, h, j, köz-k, vég-k, l, ly,  
m, ö, p, r, s, sz, t, ty, ü, v, z, zs,*

tehát 24 betű jegye tökéletesen azonos, és csakis 8 betű jegye különbözik egymástól, ú. m. az

*b, d, e, i, n, ny, o, u*

betüké. Ezek közül kettőről, az

*i és u*

„rovás szerinti“ jegyeiről maga Tar Mihály elismeri, hogy Király Pál első leveléből vette át, vagy a mint ő magát kifejezi: „Király Pál juttatta eszébe“. (V. ö. a 26. lapon.)

A

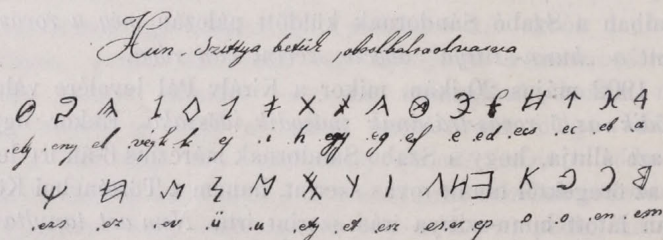
d, e és n

kétféle jegyei is lényegükben azonosak. Az egész különbség köztük csak az, hogy a „rovás szeréntiek“ ki vannak szögletesítve („hogy a rovásra alkalmasabbak legyenek“), míg a hunn-szittyában görbültek.

Marad tehát mindössze a

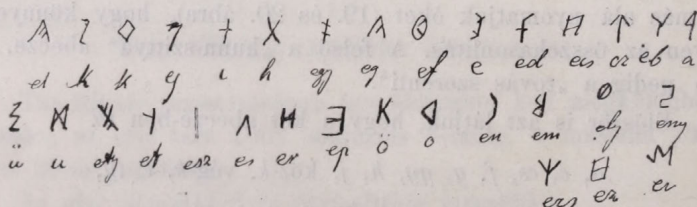
b, ny és o,

melyeknek jegyei jobban elütnek egymástól a két ábéczében, de, a mint mindjárt meg fogjuk mutatni, „arovásra alkalmatossá tétel“ szán-



19. ábra. Tar Mihály első ábéczéje.

### Rovás szerént



20. ábra. Tar Mihály második ábéczéje.

déka összetartozókká teszi őket. Tar Mihály ugyanis már a márczius 6-iki levelében egy párszor úgy írja a hunn-szittyá *b* betűt, hogy az alsó két vége alig válik el egy egymástól (péld. a „Szabó“ és „alakban“ szókban), elannyira, hogy már akkor is jórészt *Y* formája van, csakis a felső két szarv mutat még egy kis görbéséget. Ha a rovás kedvéért ezeket is kiegyenesítjük, kész a „rovás szerénti“ *b*. — A ki a hunn-szittyá *ny* kacskaringós jegyét róható (tehát egyenes) darabokra akarja tördelni, szükségképen a „rovás szerinti“ *ny*-re kell jónie. — A hunn-szittyá *o* egy gör-



nyedt derekú alak, előre görbült végtagokkal, profilból fölvéve. Ha e végtagokat szögletesen illesztjük a derékhoz, s mind ezt, mind amazokat kiteglázzuk, előáll a rovás szerénti o.

A kétféle abécze lényegében tehát éppenséggel nem különbözik egymástól. A „rovás szerénti“ van a „hunn szittyából“ kifejlesztve, még pedig azzal a *föltett szándékkal*, hogy a betűket ne csak írni, hanem könnyen róni is lehessen.

## 12.

### A kétféle abécze keletkezése.

1. A „hunn-szittyá“ abécze Toldy László művében található először. Olvasóinak Toldy László az ősmagyar írást is be akarván mutatni, példaképen a csikszentmiklósi feliratot választotta. S ezt igen helyesen is tette, mert ez tényleg a legrégebb emlékünknél arra az írásra, a mit, szerinte, hunn-székely vagy hunn-szicthia írásnak szoktak nevezni s a mire ő az „ősmagyar“ nevet ajánlotta. Kétségtelen, hogy Toldynak forrásul csakis Szabó Károiy nagybecsű értekezése „a hún-székely írásról“ (Budapesti Szemle 1866., VI. köt.) állott rendelkezésére. Innen vette át Toldy a csikszentmiklósi felirat ábráját is. A csikszentmiklósi feliratban azonban — Szabó Károly szerint — 8 betű, ú m.

*b, cz, d, e, ny, p, ü, zs*

nem fordul elő; Toldy Lászlónak pedig, ha már a régi írást fejtegetni akarta, okvetetlenül teljes abéczét kellett közölnie. Úgy segített tehát magán, hogy a hiányzó 8 betűt átkölcsönözte szintén a Szabó Károlynál talált Telegdi-féle abéczéből s közbekeverte őket a csikszentmiklósi betűk közé. Ily módon keletkezett az a *sajátságos összetimporált abécze*, a mit Tar Mihály „hun-szittyá“ abéczének nevez, holott igazság szerint, a szerző vagy szabatosan mondva: egybevegyítő) után, csakis „Toldy László abéczejé“-nek nevezhető.

2. Toldy László műve: „A régi magyar műveltség történetéről“, mint már említettük, mély benyomást gyakorolhatott Tar Mihály lelkére, különösen pedig az ő élénk fantáziájára. Mikor azt olvasta benne, hogy „dicső Mátyás királyunk idejében a székelyeknek még szicthiai betűik voltak, melyeket nem papi-

rosra irtak, hanem rövid fácskákra róttak s kevés jeggyel sok „értelmet egybefoglaltak“, vagy azt, hogy ez az írásmód a régi ősökrol, a szcithákról szállott át sok századon keresztül a székelyekre, kik a keletről magukkal hozott írásukat maig is fentartják s barátjaikhoz, szomszédaikhoz *ízenet és levél gyanánt ilyen jegyekkel berótt pálczákat küldöznek*“ — mondom, mindezeket olvasva, önkénytelenül is eszébe kellett jutnia, hogy gyermekkorában ő is látott a szülőföldjén, a pásztoremberek között s köztük az ő atyjánál, meg a Sas Andrásnál, meg a Kovács Ferencznél is jegyekkel berótt pálczákat, s hogy ezek az öregek ezekről a rovásokról mily *sok mindent tudtak leolvasni*.

„Bizonyosan ilyen hunn-szittyá betűk voltak azokon a rovásokon“, gondolhatta magában. Mily kár, hogy ő *már nem emlékezik rájuk*. Követni fogja Baranyai Decsi János tanácsát: nemcsak maga fogja megtanulni, megtanítja rá a fiát is; még a szomszédék fiát is meg akarja rá tanítani, de azon nem fog a szép szó. Fűtől-fától tudakolja Omoron: ki ismeri ezeket a betűket? Itt senki! De talán Békésvármegyében, az ő szülőföldjén, még emlékeznek a szittyá írásra. Ír a sógorának, ír a Bujdosó Andrásnak szittyá betűkkel. Ezek a jó emberek elcsodálkoznak a soha nem látott ákombákomon. Beviszik a városba, megmutogatják boldog-boldogtalannak, még tudós uraknak is, de senki nem tudja elolvasni. Évek múlnak s nem talál embert, a ki az ő tudománya iránt érdeklődnék. Már maga is majdnem elfelejti újra az egész szittyá abéczt. De ime, harmadéve karácsonykor beállít hozzá, a tanító úr társaságában, egy budapesti diák: régi könyveket keres nála. A könyves ládában megtalálják a „Kún Miatyánk“-ot is; a diák nagyon csodálkozik s nagyon örül a leletnek. „Tudok én különbet is“ — mondja büszkén a házigazda, s kezdi nekik magyarázni az ő régi tudományát. A diák pedig, nem hiába Király Pál tanítványa, rögtön ráismer a hunn-székel betűkre. „Kitől látta ezeket a betűket kigyelmed?“ S Tar Mihály *meg van az ő lelke mélyében győződve, hogy igazat mond*, mikor azt feleli rá: „a nagyapámtól, apámtól s több pásztor-embertől is láttam Békésvármegyében“. A diák nem tud hová lenni örömeiben (milyen újévi ajándékot visz ő szeretett tanárának!) s kéri tőle az egész abéczt s kér valami rovás-írást is. Végre van tehát valaki, a ki Tar Mihály tudományát megbecsüli! El



is küldi a diáknak az ábécét nemsokára s akkora rovást farag hozzá, hogy a diák el se bírja hozni Budára. Király Pál még jobban megőrül a nagy felfedezésnek. Íme Tar Mihály írástudása igazolni fogja Somogyi Antalt és a Karaesay-codexet! Felszólítja tehát Szabó Sándort, az Omoron járt diákot, írjon Tar Mihálynak: *kitől s mily alakban látta ezt az írást* s figyelmeztesse Tart az ő tudományának rendkívüli fontosságára. Tar Mihály megint egész léleknyugalommal s teljes jóhiszeműséggel feleli, hogy ő *e fajta rovás-írást a békésmegyei pásztoroktól látott*. És az ő éles esze rögtön átlátja, hogy ha már Budapestről egy „nagyságos igazgató úr“ is fontosnak találja az ő írás tudományát, most már nem fog a dolog ennyiben maradni. Kutatni, kérdezősködni fognak a budapesti urak; nem szabad, hogy az embert készületlenül találják. „Gyere fiam! tanuljuk meg jól a hunn-szittyá rovás-írást!“ És az apa és a fia versent írnak, versent rónak; s az írás nem is megy nehezen. A betűk *összeolvasztását* Toldy László nagyon jól megmagyarázta, s az okos ember kevés szóból is ért. Hiszen már Bonfinius megmondta, hogy „kevés jegygyel sok értelmet kell egybefoglalni a szittyá írásban“. S a betűk *összeolvasztását*, a sok gyakorlással, Tar és fia oly tökéletességre viszik, hogy a csikszentmiklósi Mátyás mester, Gergely mester valóságos kontárok hozzájuk képest. De a rovás, a rovás, az már nehezen megy! Ez a sok görbe vonás, ez a sok kacskaringós betű! *Lehetetlen, hogy a szittyák így róttak volna*; nekik bizonyosan csupa szögletes jegyeik voltak, egyenes vonásokból *összerakva* és csak később, írás közben, „*ficzamították a tudósok a szobában őket ilyen görbékre*“. És még egyet! „Ha már homályosan emlékezem is az apámnál s a gyulai pásztoroknál látott rovás-jegyekre, de *arra tisztán emlékezem, hogy azok csupa egyenes vonások voltak*, szögletesen *összerakva*. *Gondolkozzunk csak rajta, milyenek is lehettek azok a szögletes betűk?* (l. a 35. lapon).

*Így született meg „a rovás szerinti ábécze“* s így vált a Toldy ábéczéje róhatóvá. Minden más föltevés — már t. i. tényekkel szembe nem szálló föltevés — Tar Mihály uram jellemébe váгна.

*Élénk fantáziája hitette el vele, hogy azok a számrovások, a melyeket gyermekkorában a békésmegyei pásztoroknál látott, betűrovások s hogy azokon a számjegyek és billogok szittyá betűk voltak.*

Ismeretes dolog, hogy a fantázia túltengése megbizhatatlanná teszi az emlékező tehetséget. Tar Mihály 1902. márczius 6-án azt írja Szabó Sándornak, hogy ő azt az írást, a mely szerint akkoriban irt, t. i. a Toldy László ábéczéje szerintit, még gyermekkorából ismeri; hat héttel utóbb, május 20-án már elfelejtette, hogy mit irt márczius 6-án s arról értesíti Király Pált, hogy azt a hat hét előtti levelet a Történelmi Könyvtár szíttya betűivel írta (V. ö. a 26. és 33. lapon). — 1902. június 25-én (a 26. lapon) azt írja Király Pálnak, hogy az *i* és *u* hang rovásszerű betűit bizony ő már egészen elfelejtette s csakis Király Pál május 15-én irt leveléből tanulta meg újra; ugyanezt mondja még szeptember 30-án is a temesvári bizottság jegyzőkönyvében (l. a 32. lapon); de már 1903. január 25-én azt írja nagy büszkén a Budapesti Hírlapban, hogy „ő senkitől se tanult semmit a rovásbetűkre vonatkozólag“.

Szép dolog volt Tar Mihálytól, hogy a hunn-székely írást Toldy László könyvéből megtanulta; szép volt az is, hogy a betűk összeolvasztását oly bámulatos virtuozításra vitte. Ezt mind elismerjük. Csak azt ne kívánja Tar Mihály tőlünk, hogy mi az ő emlékező tehetségében megbizzunk s fantáziája termékeit készpénz gyanánt elfogadjuk. Ha ő csakugyan elhitette magával, hogy a békésmegyei pásztorok 1863-ban már tudták azt az írást, melynek ábéczejét Toldy László 1877-ben egyvelítette össze — *legalább a világgal ne akarná ugyanezt elhíttetni.*

## 13.

## Kutatások erre is, arra is.

1. 1902 október 2-án arról kapott Szily Kálmán értesítést, hogy dr. *Laky Mátvás* temesvári főreáliskolai igazgató úr is tud egy embert, a ki rovás-írással ír. — Hozzá intézett levelére Laky igazgató úr október 3-án azt válaszolta, hogy „ő beszélgetés közben csak annyit mondott, hogy gyermekkorában az atyja munkásai (Nagyod községből, Bars megyében) a nyomtatott gabona fölmerésekor hosszú pálczába jeleket rották.“

2. Ugyanakkor arról értesítették, hogy állítólag Eger-Farmoson is feltalálható a rovás-írás a Sas-családnál, melynek egyes



tagjai, hír szerint, a multban kalandor pusztai életet éltek s a szomszéd megyebéli pajtásaikkal rovásos betűkkel teleirt deszkalapok küldözgetésével érintkeztek. — Kérdezősködésére, Tarnay Gyula borsodmegyei alispán úr szíves közbenjárásával, a következő két választ kapta: 1. *Bónis Bertalan* főszolgabíró úrtól: „Eger-Farmoson kikérdeztem az összes, ez idő szerint élő Sasokat, kik közt a legidősebb 82 éves. Senki nem tud a régi rovásos írásról semmit; sohasem hallották hírét sem, hogy ezt az írást ott valaki használta volna. Sőt másokat is kikérdeztem, köztük egy 93 éves volt pásztor-embert is, de ő sem hallotta hírét sem ezen írásnak. A jelenlegi bíráim éppen azoknak a Sasoknak az ivadéka, kinek elődei, sőt még a 17 évvel ezelőtt meghalt atyja is, betyár-életet folytattak, de ő sem tud semmi felvilágosítást adni. Ilyen írás házuknál nem maradt; azt pedig hogy ez írást az atyja, vagy valamelyik elődje használta volna, sohasem hallotta senkitől. Ime, a legkiterjedtebb és tapintatosabb nyomozást eszközöltem, sajnálatomra, eredmény nélkül.“ — 2. *Szabó Antal* borsod-szemerei plébános úrtól: „Gondosan utána puhatoltam, hogy Eger-Farmoson van-e a régi rovás-írásnak valamelyes emléke. Ezen puhatolódzás, eredményekép tisztelettel jelentem, hogy a nevezett községben absolute semmiféle nyomát nem lehet felfedezni a régi rovásos írásnak, sőt olyan egyént sem lehet találni, a ki csak sejtelmével és bírna annak, hogy mi lehet az a rovás-írás? Megjegyzem, hogy 30—40 évvel ezelőtt juhászokdott emberek beszélnek ugyan rovásról, de ennek semmi köze a rovás-íráshoz“.

3. Hírét vettük Maczelka József 82 éves tanyásnak Hódmező-Vásárhelyen. ki juhászságon kezdte és ma a határ leggazdagabb embere. Ez nagy gazdasága egész könyvelését állítólag rovás-írással végezi. — Ez okból Herman Ottó kirándult Hódmező-Vásárhelyre a kiderítette, hogy Maczelka uram csak a közönséges számrovást alkalmazta. Sőt ez egyszerűbb még a bugaczi számrovásnál is, mert nem kell tulajdonosokat nyilván tartania.

4. Fölmerült az a hír is, hogy a letűnt betyár-világban a szegény legények rovott betűs írással zsindelyeken leveleztek volna egymással. A feladat e szerint így állott: sikerül-e oly embert előállítani, a ki ezt a mindenesetre titkos írást bevallja?

Finta Miklós Túrkeve nemes városa jelenlegi számadó gulyásáról, ki mai becsületességét tizenhét évi, Váczon töltött raboskodással váltotta vissza és Herman Ottóhoz még az ezredéves kiállítás óta nagyon ragaszkodik, föltehető volt, hogy tudja ezt az írást és Herman Ottóval mindenesetre közli is. — Az imént említett hódmező-vásárhelyi kiránduláskor elment tehát Túrkevice. És a betegen fekvő pásztozembert fölkeresve, minden bevezetés nélkül, azon kezdte, tudja-e az egy czédulára Tar Mihály rovás szerinti betűivel írott szöveget elolvasni? A szöveg ez volt: „Finta Miklós számadó gulyás Túrkeve“. A míg nézte, Herman Ottó jól megfigyelte az arcát, a mely csak érdeklődést mutatott. Egy kis idő múlva azt mondta: „Nem tudom elolvasni, sohasem láttam!“ — Fordítottam — beszéli Herman Ottó — a dolgon és azt mondtam, hogy megtudtuk, hogy a Rózsa Sándor embereinek volt valami titkos írásuk és hogy ezt zsindelyekre róva használták egymás között. Finta elmosolyodott és azt mondta: „Nem volt az rovott írás, zsindelyre se rótták, mert az bizony ilyen rendszerint ment:

*ad—ge—li—ro—pu.*

Ha már most ezt írom ki: „*Hgomdn rtr lt vdn Tpokgvlbgn*“. Ez annyit teszen: „*Herman Oto it van Túrkevice*“. S ezt a titkos írást papírra írták, mert ezt jól el lehetett dugni — a zsindelyre bezzeg hamar rá akadtak volna!“

5. A szegedi tanyákon és pusztákon teendő kutatásokra a szegedi nép kitűnő ismerője, *Tömörkény István* kéretett föl, ki is az 1902. október 23-án ez ügyben a következőket választotta: „Az eddigi eredmény csak számokról beszél, a betűket nem ismerik. Csak egy emberre akadtam, a ki emlékszik rá, hogy pásztorok fára rótt jelzésekkel izengettek egymásnak, de ez is már csak emlékezik. Számadásos rovást kaptam, előttem csinálta egy írástudatlan gazda. Van azután olyan is, a ki a számok mellé már külön jelzését teszi a nőstény marhának, ökörnek, bikának, s külön jelzése van az egy éven alul való marhának, szintűgy a kosnak is. Vannak továbbá kulcskarika- és patkó-bélyegről híradások.

6. Hirét vettük, hogy Kenderesen él egy öreg pásztor, a ki a régi magyar rovás-íráshoz ért. *Sír Lajos* kenderesi r. kath.



lelkész úrhoz fordultunk felvilágosításért, ki is 1902. november 25-ikén a következőkben válaszolt; „Tóth János — erről beszélt a hír — 1901. szeptember 18-án meghalt; semmiféle írást nem hagyott hátra. Utána néztem, Kenderesen nincs senki, ki a rovásos íráshoz értene“.

7. *Kupecz Vilmos* kondorosi fűszer-kereskedő úr f. évi január 18-án írt levelében arra figyelmeztetett, hogy „még sok helyütt lehetne rótt-írásos karikásnyeleket és botokat stb. lelteni, nemcsak ezen a vidéken, hanem mindenütt, a hol a pásztorkodás el volt terjedve“. — Rögtön fölkértük: szerezzon ilyen karikásnyelet vagy botot; a költséget szívesen megtérítjük. Ma is várjuk a karikásnyeleket, de úgy látszik hiába!

8. Gáspár Pál szatmármegyei árvaszéki elnök úr írta Tóth Bélának, hogy „*Follinus Árpád* úr, Komárom városa főszámvévője, évekkel ezelőtt mint Szatmármegye számvévője, egy a szatmári Avason teljesített vizsgálata alkalmával azt tapasztalta, hogy az írástudatlan bírók és pénzkezelők a beszedett adónemeket hosszú rovásokra jegyezték föl.“ — Rögtön ment levél Follinus Árpád úrnak, szíves fölvilágosítást kérve. Érdekes válaszát az „*Ethnographia*“ közölte. — Oláh eredetű számvévő.

9. Értesültünk, hogy Görbeden (Biharmegyében) ma is divatos a rovás-írás. Ez ügyben mindjárt levél ment a görbedi jegyző úrnak. Fildán Aurél jegyző úr 1902. december 1-én válaszolja: „ma senki sincs Görbeden és Kávásdon, a ki a rovás-írást ismerné. Fölemlítem azonban, hogy segédjegyzősködésem alatt Farkaspatakon (Biharmegye) 1896-ban a legelő-adót rovással szedte a bíró, mert írástudatlan volt; 1889-ig pedig a vármegyei közmunkát is rovással szedték. — V. ö. a fentebbi 8. ponttal.“

10. Hírét vette a főtitkár, hogy *gr. Wass Béla* országgyűlési képviselő úr mező-záhi birtokán a conventiós leveleket rovás-írással vezetik. — Kérésére a gróf úr utasította mező-záhi gazdasági intézőjét, adná meg a kívánt felvilágosítást. — Gönczy Mihály intéző úr folyó évi január 10-ikén ezeket írja: „Mellékelten küldök két pálczikát rovásos írással. A használat folyamán a kihasított fele rész az illető cselédnél marad, a másik nagyobb fele a gazdánál. A bér kiadásakor a cseléd az ő pálczáját a

gazdánál levő pálczába beillesztve, a gazda a kivett bért, a cseléd jelenlétében, felrója s a felerovást neki visszaadja, a mi a végelszámolásig nála is marad. Mellékeltem egy a juhászunkkal elszámolt rováspálczáat is; ezen a bizonyos időközökben beadott sajtmennyiség van feltüntetve.“ — Ismét csak számrovások.

11. A *M. Nemz. Múzeum* néprajzi osztályának igen gazdag rovás-gyűjteménye van, néha billogokkal is, de egy sincs köztük olyan, a melyiken rovásos írás volna.

12. *Fischer Károly Antal* úr gyönyörű rovás-gyűjteményében Rákos-Palotán egy sincs rovás-írással, s Fischer úr, ki pedig igen tüzetesen foglalkozik a hunn-székely írással, kijelentette Szily Kálmán előtt, hogy *ő sem látott ilyent soha.*

13. Értesültünk, hogy *dr. Hajós Béla*, m. kir. közegészségügyi felügyelő úr a Székelyföldön egy házban rovás-írást látott. A fölvilágosítást kérő sorokra múlt évi november 3-án a következő válasz érkezett: „Háromszéken, Baróthon s ennek vidékén orvosi gyakorlatot folytatva, ezelőtt 16—18 évvel egy községben (Fülén vagy Magyar-Hermányban) egy háznál a mestergerendára ismeretlen írással írott feljegyzéseket láttam. Mint-hogy a művelődéstörténeti dolgok érdekelték s akkor magam is régi cserépedények s a magyar díszítő stílus szempontjából érdekes tárgyak gyűjtésével foglalkoztam, a szemem megakadt az említett ismeretlen íráson. A gazda nem lévén otthon, az asszonyhoz fordultam felvilágosításért. Azt mondotta, hogy a férje írja azokat, s az írás azon adósok neveit foglalja magában, a kik szesz-italok árával adósok. Az illetők ugyanis a háznál szesz-kiméréssel foglalkoztak. Azt is mondta az asszony, hogy a férje azért írja ilyen idegen írással, hogy más látogatók ne tudják az adósok neveit elolvasni. Tehát nem valami régi írásról van szó, hanem *krétával* írott egészen új írásról. Én följegyeztem volt magamnak a jegyek egy részét, de bizony az, fájdalom, valahol elkallódott. Úgy hiszem, hogy régi cyrill betűk lehettek. Legalább egy nálam levő, sátoros czigányoktól vásárolt poháron ilyenforma írás van. Erről meg azt mondták itt a Múzeumban, hogy az régen Romániában használt cyrill betűkkel van írva. Ez valószínű is, mert a székelyek gyakran járnak át Romániába, vagy a mint ők mondják, *a belföldre*. Lehet, hogy ott ragadt rá e tudomány.“



14. Hire jött Budapestre, hogy *ifjú Gödri Ferencz* sepsiszentgyörgyi polgármester úr családi levéltárában egy hunn-székely betűkkel írt mult századi okmány is van. Szily Kálmán kérésére a polgármester úr elküldötte tanulmányozás végett az iratot eredetiben, s a kísérő levélben (1902. decz. 4) a következőket írta: „Mintegy 14 évvel ezelőtt találtam ezt a székely írást családi leveleink közt. s mivel az 1770-es évekbeli iratok közt volt. és elolvasva. tartalmát nem tartottam nevezetesnek, semmi nagyobb jelentőséget sem tulajdonítottam neki, de mint curiosumot megőriztem a leveles ládában. Nemes-Árkosi Mihály Györgyhöz írta volt valamelyik atyjafia, valószínűleg Kovács Gábor (kiről nevén kívül egyebet nem tudnak); erre vallanak az aláírt K. G. betűk. Mihály Györgynek a felesége szemerjai Kovács Sára székely fiúleány volt s e révén lehetett Kovács Gábor atyafi. Mivel a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóválasztmányának elnöke vagyok s mert másként is az ilyesmik iránt nagyon érdeklődöm, ha kutatásaim közben még találnék ilyen székely írást, szívesen be fogom küldeni.“ Eddig *ifj. Gödri Ferencz* úr levele. — A beküldött írás Kaposi I. ábéczejével (l. Fischer: Hunn-magyar írás 32. l.) van írva s így hangzik: „Sok Szent György napokat kívánatosokat sokakat érní és tölteni kívánok nemzetes uramnak és kedvessinek. K. G.“ — Kétségtelen, hogy Kovács Gábor egy előtte fekvő abécéből rajzolta ki aggódó figyelemmel az egyes betűket; mindamellett négy betűt rosszul írt, nevezetesen az *r* betűt (mind a háromszor szó belsejében) *R*-rel s az utolsó *k* betűt köz *k*-val írta.“ — Nem okirat ez, hanem rosszul sikerült névnapí tréfa.

15. E hó 8-ikán írta egyik fővárosi napilap, hogy *Madarász Antal* aradi rendőrkapitány úr Arad-Gájon talált egy Holub Venczel nevű malommunkást, a ki az eleje tett papírra rovás-írással írt, a jelenlevők nagy álmélkodása mellett.“ — Kérdezősködésünkre Madarász úr f. hó 13-án ezt válaszolja: „Nagybecsű so-raiban említett *Holub Venczelt* nem gondolom annak, a kitől a rovás-írásra vonatkozólag sokat várhatnánk, de reményem van, hogy találhatok a vidéken olyan embert, a kitől felvilágosítást kapok, a mit sietve fogok közölni.“ (Az egész hlstóriát utólag megczáfolta a Magyar Szó február 19-i száma is).

16. A *Magyar Szó* m. évi október 21-én felhívást intézett

olvasóihoz, arra kérve őket, hogyha a rovás írásnak valahol valamely nyomára akadnak, azonnal küldjenek be róla tudósítást. — Azóta négy hónap mult el, s egyetlenegy számba vehető tudósítás sem érkezett.

## 14.

## A bizottság határozata.

(Kivonat az 1903. márczius 5-én tartott ülés jegyzőkönyvéből.)

Jelen vannak: Szilády Áron rt. elnöklete alatt ifj. Szinnyei József r., Katona Lajos, Szilasi Mórész L., Herman Ottó bizottsági tagok; továbbá Szily Kálmán főtitkár s Gyulai Pál, az I. osztály titkára.

A főtitkár előterjeszti Fadrusz János bizottsági tag márczius 2-iki levelét, a melyben nagy és halaszthatatlan elfoglaltatására való hivatkozással a tanácskozásnak legalább május végére való elhalasztását kéri s egyben azt is jelezi, hogy a rovásírásra vonatkozó újabb adatai vannak.

A bizottság, noha a megjelent tagok mindannyian készek lennének az idejekorán eléjük terjesztett jelentés felől már most véleményt mondani, mégis tekintettel arra, hogy a rovásírás körül keletkezett mozgalom Fadrusz János bizottsági tag fellépéséből vette eredetét, nem kívánhat nélküle tárgyalni, kérésére szívesen beleegyezik a véleményadás elhalasztásába, Fadrusz János bizottsági tagra bízván azt, hogy úgy a mint ügyei engedik, az időpontot a magyar tudományos Akadémia főtitkári hivatalának bejelenteni sziveskedjék.

A bizottság továbbá elhatározza, hogy az eléje terjesztett jelentés, az osztály és a közönség tájékoztatása végett mielőbb közzététessék.

Végül felkéri a bizottság Fadrusz János bizottsági tagot, hogy úgy, a mint a többi bizottsági tag és érdeklődő tette, jelzett adatait ő is idejekorán nyújtsa be a főtitkári hivatalnál, hogy ez a sokszorosításról és a bizottsági tagok között való szétosztásról gondoskodva, lehetővé tegye, hogy a bizottsági tagok az új anyag felől is jóelőre tájékozthassák magukat és ezzel a tanácskozás és majdan véleményadás előmozdittassék.



## Tartalom.

	Oldal
Bevezetés . . . . .	3
1. A magyar rovás-írás . . . . .	6
2. Kozma Andorék vén szolgálója . . . . .	6
3. A dánosi levéltár . . . . .	8
4. A pásztor-rovás . . . . .	9
5. Tar Mihály és a Történelmi Könyvtár . . . . .	15
6. Tar Mihály írástudásának fölfedezése . . . . .	22
7. Király Pál levelezése Tar Mihálylyal . . . . .	26
8. Tar Mihály szóbeli nyilatkozatai . . . . .	32
9. Tar Mihály levele Perényi Adolfhoz . . . . .	34
10. Herman Ottó levélváltása Tar Mihálylyal . . . . .	37
11. Tar Mihály kétféle ábéczéje . . . . .	38
12. A kétféle ábécze keletkezése . . . . .	41
13. Kutatások erre is, arra is . . . . .	44
14. A bizottság határozata . . . . .	50

---

